

# Eşler Arası Uyuşmazlıkların Giderilmesinde Sulhun Rolü\*

## Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 08 Kasım 2023 Kabul Tarihi: 08 Mart 2023

### Alaaddin Hançer

Dr. Öğrencisi / PhD student

DİB / Presidency of Religious Affairs

Osmaniye İl Müftü Yardımcısı / Deputy Provincial Mufti of Osmaniye

<https://ror.org/007x4cq57>

<https://orcid.org/0000-0002-0531-301X>

[alaaddinhancer46a@gmail.com](mailto:alaaddinhancer46a@gmail.com)

## Öz

Bu çalışmada, eşler arasında meydana gelen uyuşmazlıkların giderilmesinde sulhun önemi ve uyuşmazlıkla sulh arasındaki ilişkiler değişik açılardan tahlil edilmiştir. Konu nitel veri analiziyle ele alınmıştır. Araştırılan alana dair tematik okumalar yapılmış klasik ve çağdaş kaynaklar taranmıştır. Elde edilmiş olan bulgular alt başlıklarla tahlil edilmiştir. Ele alınan konunun merkezinde yer alan aile, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren insanlığın vazgeçilmez ortak değeri olarak yerini ve önemini her zaman korumuştur. Bu öneminden dolayı hukuk sistemleri ailenin kuruluşunu ve devamını sağlayıcı düzenlemeler yapmıştır. Eşlere yüklenen sorumluluklar ve birbirleri üzerindeki hakları çerçevesinde eşler arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesine yönelik alınan önlemler güncelliğini korumaktadır. Bununla birlikte uyuşmazlıkların artış gösterdiği görülmektedir. Bu artışın sebepleri arasında aile yapısının yeni gelişmelere göre değişim eğilimi göstermesi, kadınların iş hayatına atılmasıyla ekonomik bağımsızlık elde etmesi, geniş aile yapısından çekirdek aile anlayışına doğru değişimin gerçekleşmesi sayılabilir. Makalede sulh akdinin hem geçmişten günümüze devam eden eşler arası uyuşmazlıkların çözümünde hem de günümüzde aile yapısının gösterdiği değişimden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümünde katkı sunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İslâm Hukuku, Sulh, Aile Hukuku, Tahkim, Uyuşmazlık.

Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

# The Role of Consent in Settlement of Disputes Between Spouses

## *Research Article*

Received: 08 November 2023 Accepted: 08 March 2024

### **Abstract**

In this study, the importance of peace in resolving disputes between spouses and the relationships between conflict and peace were analyzed from different perspectives. The subject was addressed using qualitative data analysis. Thematic readings were conducted in the researched area and classical as well as contemporary sources were reviewed. The analysis was conducted by categorizing the findings under subheadings. The topic being discussed pertains to the concept of family, which has been a fundamental shared value among humans since the dawn of civilization. Marriage has been widely adopted by societies around the world, despite variations in its purpose, establishment, and functioning. Arrangements have been made to ensure the establishment and continuation of the family home, which is considered the core of the society. The allocation of responsibilities between spouses, the rights of each spouse over the other, and the measures taken to resolve disputes between spouses are still current. There seems to be an increase in disputes, however. The reasons for this increase are multifaceted and include changes in family structure due to new developments, women gaining economic independence by entering the workforce, and a shift from extended family structures to nuclear family units. The article concludes that the settlement agreement could potentially aid in resolving disputes between spouses that have persisted from the past to the present, as well as those that may arise from changes in family structure today.

**Keywords:** Islamic Law, Peace, Family Law, Arbitration, Dispute.

## Summary

It can be observed that individuals inherently possess a natural inclination towards social interaction. It can be observed that one's material needs can be met through the shared environment with others. Living a life intertwined with society is crucial for the fulfillment of one's vital needs. Nevertheless, it is worth noting that as social beings, human beings may encounter certain incompatibilities. There may be instances where conflicting interests and differing desired outcomes can lead to the occurrence of conflict. This situation is particularly evident in our current age, where human relationships have become more diverse and numerous.

It is not uncommon for conflicts to arise in various aspects of human relationships. This situation may also arise between spouses residing in the family home. In various fields, relevant institutions have been working on implementing different measures to address and resolve disputes. Furthermore, it is worth noting that there exist solution methods that have been shaped by society over a significant period of time. Various solution methods have been employed over the course of human history. In certain situations, individuals have chosen to settle disputes through the use of an arbitrator, whose decision is mutually agreed upon by both parties, rather than seeking legal intervention. At times, a solution has been found through the settlement method, which involves only the parties in dispute and is reached through mutual consent.

The Qur'an and the Sunnah both speak highly of the settlement contract as a means of resolving disputes through mutual consent and the relinquishment of rights. They also acknowledge the benefits of reaching a settlement. The verse 'If a woman fears that her husband will ill-treat her or turn away from her, there is no sin on them if they come to a reconciliation between them, and reconciliation is better...' can be interpreted as evidence supporting the importance of reconciliation in a marriage. The Prophet (saw) stated that peace is permissible among Muslims, as long as it does not result in making the lawful haram and the unlawful lawful.

The structure of the peace contract has the potential to resolve a majority of the disputes. Similarly, when considered in the context of family law, it can undertake significant responsibilities. Nevertheless, for the peace contract to be effectively utilized in compliance with the law, it is imperative that certain conditions are met. It is important to note, as emphasized in the hadith, that the settlement agreement should not alter the status of what is considered haram

to halal, or vice versa. For instance, in the scenario where the perpetrator of a murder and a witness to the crime come to an agreement to settle the case in exchange for compensation, the validity of such an agreement may be called into question.

The settlement should be for a matter that pertains solely to the rights of the servant or a matter in which the servant's rights take precedence. It is important to note that certain actions, such as taking a life, engaging in extramarital affairs, or consuming alcohol, are prohibited by law and therefore cannot be resolved through a settlement. This is because each of these matters are considered to be related to the rights of Allah. Furthermore, it is important to ensure that the compensation offered in exchange for the resolution is rightfully owned by the individual. In the context of settlement, it is important to consider that assets or interests not belonging to the individual should not be the focus of the resolution, nor should their valuation be interpreted as a form of compensation.

The analysis of the settlement contract, within the framework of its conditions and purpose, reveals a structure applicable for resolving disputes between spouses in a marital union. This is due to the fact that the majority of disputes between spouses typically fall within a context where individuals can voluntarily preserve, waive their rights, and establish a new agreement.

A settlement agreement represents a peaceful method for resolving disputes. It facilitates both parties in the dispute to arrive at an amicable resolution. Given that it expedites resolution compared to cases handled by judicial authorities, it minimizes fatigue for the involved parties, avoids financial losses, and prevents the development of feelings of animosity and hostility. It holds a more advantageous position compared to the court process in safeguarding family privacy during the resolution of disputes between spouses. The settlement contract can play a significant role in safeguarding an established family home from disintegration or in facilitating a peaceful separation when it is acknowledged that the marital union is untenable. The resolution of disputes during and after the engagement period, before the marriage union, following the marriage contract, and during and after divorce is structured to eliminate victimization and prevent potential feelings of hatred, anger, hostility, and revenge. Nevertheless, if the parties are unable to resolve the dispute through settlement, the option to pursue legal proceedings in court remains available. The party unwilling to enter into a settlement agreement retains the right to seek legal remedies before a judge at any juncture.

## Giriş

İnsanoğlu sosyal bir varlık olarak yaratılmıştır. Onun hayatı toplum bünyesi içinde yer almakla anlam kazanır. Bu durum beraberinde toplum ile iç içe olmayı, ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi gereksinimlerini diğer insanlarla dayanışma içerisinde temin etmeyi gerektirir.

İnsanoğlunun sosyal bir varlık olması birçok faydayı ihtiva ettiği gibi bir takım uyuşmazlıklara da yol açabilmektedir. İnsan ilişkilerinin çeşitlendiği ve arttığı çağımızda bu durum kendisini daha fazla hissettirmektedir. Uyuşmazlıklar insan ilişkilerinin her boyutunda olabileceği gibi eşler arasında da gerçekleşebilmektedir. Eşler arası uyuşmazlığın giderilebilmesi için ülkemizde ve dünya genelinde çeşitli önlem arayışları sürmektedir. Aile danışmanlığı ve arabuluculuk gibi müesseselerin tesis edilmesi bu arayışlarından bazılarıdır.<sup>1</sup>

Genel anlamda uyuşmazlıkların çözümü için devletin yetkili kıldığı adli makamları olmakla beraber, uzun bir geçmişe sahip alternatif çözüm yolları insanlık tarihi boyunca kullanılagelmiştir. Bunların en önemlilerinden biri sulh yöntemidir. Ne var ki tahkîm ile önemli benzerlikleri bulunması kadar farklı yönleri bulunan sulh akdinin eşler arası uyuşmazlıkların giderilmesi özelinde değerlendirilmesi ihmal edilmiştir.

Sulh ile ilgili yaptığımız literatür taramasında Davut Yaylalı tarafından doçentlik tezi olarak hazırlanan *İslâm Hukukunda Sulh* konulu çalışmanın ülkemizde sulh akdini konu alan ilk eserlerden biri olduğu görülmüştür. Eserde sulh akdi borçlar hukuku, medeni hukuk ve ceza hukuku kapsamında ele alınmış, ayrıca sulh akdinin diğer akitlerle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Eser, sulh akdinin aile hukuku ile ilgili olarak nafaka, muhâlea ve miras ile ilişkilendirilmesi bakımından önem arz etmektedir.<sup>2</sup>

Hasan Ellek tarafından *İslâm Hukukunda Mali Konularda Sulh Anlaşması* başlığıyla hazırlanan doktora tezi, alışveriş, kiralama, rehin,

\* Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Alimcan Bugda danışmanlığında hazırlanan *İslam Aile Hukukunda Uyuşmazlık* konulu savunma aşamasındaki doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır. / This article is based on the doctoral dissertation titled “İslam Aile Hukukunda Uyuşmazlık” under the supervision of Dr. Alimcan Bugda at Kahramanmaraş Sütçü İmam University Institute of Social Sciences currently in the defense phase.

<sup>1</sup> Beyhan Kaplan Güler, *Boşanmanın Hukuki Sonuçlarında Arabuluculuk* (İstanbul: Sümer Kitabevi, 2014), 23.

<sup>2</sup> Davut Yaylalı, *İslam Hukukunda Sulh* (İstanbul: Taştan Matbaası, 1993).

şirketler, ipotek ve diğer mali konularda sulh akdinin işlevsel yönü üzerinde durularak hazırlanmıştır. Özellikle günümüzde geniş bir alana sahip ticari ilişkiler ile ilgili uyuşmazlıkların İslâm hukuku çerçevesinde sulh akdi ile giderebileceğine dair önemli konulara temas edilmiştir.<sup>3</sup>

Sulh akdi ile ilgili Ertuğrul Boynukalın tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *İslâm Hukukunda Sulh* konulu tez ise sulh akdini İslâm hukuku ve batı hukuku kapsamında mukayeseli olarak ele almış, sulh akdinin rükünleri, şartları ve hukuki neticeleri üzerinde durmuştur.<sup>4</sup>

Sulh akdi ile ilgili Hasan Ellek tarafından kaleme alınan iki makale bulunmaktadır. Bu makaleler aynı yazar tarafından hazırlanan doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu makalelerden birincisi “İslâm Hukukunda Malla İlgili Sulh Anlaşması” konulu makale olup, sulh akdini ticari ilişkiler kapsamında ele almıştır.<sup>5</sup> Diğeri ise “Kur’an ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümü” konulu makaledir. Bu makalede sulh akdinin Kur’an ve sünnette dayandığı temel esaslara değinilmiş, genel anlamda sulh akdinin insan ilişkilerinin bulunduğu her yerde uygulanabilirliğine dikkat çekilmiştir.<sup>6</sup> Sabiha Altındeğer’in hazırladığı “17. yüzyılda Trabzon’da Hukuki Arabuluculuk ve Uzlaşma (Es-Sulhu Seyyidü’l-Ahkâm/Sulh En İyi Hükümdür)” konulu makale ise 17. yüzyılda Trabzon özelinde adli mercilerde meydana gelen sulh örneklerine yer vermesi bakımından önem arz etmektedir.<sup>7</sup>

Sulh akdi ile ilgili yapılan taramada yabancı kaynaklar arasında Mahmud Mahcûb Abdunnûr tarafından hazırlanan *es-Sulhu ve eseruhû fî inhâi’l-husûmeti fi’l-fikhi’l-İslâmî* adlı yüksek lisans tezinin, sulh akdini mali konular, uluslararası hukuk ve ceza hukuku kapsamında ele alması yanında aile hukuku bağlamında da ele alması açısından literatüre katkı sağladığı değerlendirilmiştir.<sup>8</sup>

Bu çalışmaların her biri hazırlanış amacı ve ele aldığı konu bağlamında

<sup>3</sup> Hasan Ellek, *İslam Hukukunda Mali Konularla İlgili Sulh Anlaşması* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012).

<sup>4</sup> Ertuğrul Boynukalın, *İslâm Hukukunda Sulh* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992).

<sup>5</sup> Hasan Ellek, “İslâm Hukukunda Malla İlgili Sulh Anlaşması”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2013), 187-223.

<sup>6</sup> Hasan Ellek, “Kur’an ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümü”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2013), 91-112.

<sup>7</sup> Sabiha Altındeğer, “17. Yüzyılda Trabzon’da Hukuki Arabuluculuk ve Uzlaşma (Es-Sulhu Seyyidü’l-Ahkâm/Sulh En İyi Hükümdür)”, *History Studies* 13/5 (Ekim 2021), 1425-1451.

<sup>8</sup> Mahmûd Mahcûb Abdunnûr, *es-Sulhü ve eseruhu fî inhâi’l-husûmeti fi’l-fikhi’l-İslâmî* (Kâhire: Câmîiatü Kahire Külliyyeti Dâru’l-Ulûm Kısmi Şeriatü’l-İslâmiyye, 1980).

sulh akdi ile ilgili önemli bilgiler sunmakla beraber, içerisinde eşler arası uyuşmazlıkların sulh yoluyla giderilebileceğine dair konunun ya hiç işlenmediği ya da kısmi olarak yer verildiği görülmüştür. Eşler arası uyuşmazlıkların giderilmesinde sulh akdini konu edinen müstakil bir çalışmaya ise yapılan literatür taramasında ulaşılamamıştır. Bu çalışmanın eşler arası uyuşmazlıkların çözümüne yönelik sulh akdini müstakil bir başlık olarak ele alması açısından literatüre katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

İslâm hukuku kapsamında sulh akdine ayrı bir değer verilmiş, uyuşmazlıkların giderilmesi naslarda teşvik edilmiş, nasların belirlediği çerçevede sulh akdinin meşruluğuna işaret edilmiştir. Sulh akdinin çerçevesini belirleyen naslar, sulh akdinin eşler arasında vaki olan uyuşmazlıkların giderilmesine de müsait durumdadır. Sulh akdinin eşler arasındaki sorunları bertaraf etmeye ve uyuşmazlıkları gidermeye yönelik yapılan çalışmalara katkısının olacağı izahtan varestedir.

Sulh akdi İslâm hukukunda geniş bir uygulama alanına sahiptir. Fakihlerin sulh akdini âdi ve kazâî olmak üzere iki kısımda inceledikleri görülür. Âdi sulh şahsın üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabileceği konular üzerinde cereyan eder. Âdi sulh akdi yapmak isteyenlerin herhangi bir adli makamın gözetimi ve müdahalesine ihtiyaç duymaksızın kendi aralarında yaptıkları sulh akdini ifade eder. Kazâî sulh ise kişilerin serbestçe tasarrufta bulunamadıkları, adlî mercilerin gözetimi ve onayı ile gerçekleşen sulh akdi olarak bilinir.<sup>9</sup> Çalışmada eşler arası uyuşmazlığın gerçekleşmesi halinde her iki tarafın serbestçe tasarrufta bulunabileceği âdi sulh akdi üzerinden hareket edilmiştir.

Çalışmada eşler arası uyuşmazlıkların gerçekleştiği alanlar tespit edilirken Türkiye’de gerçekleşen eşler arası uyuşmazlık sebepleri göz önünde bulundurulmuş, belirli aralıklarla TÜİK tarafından yapılan aile araştırmaları sonuçları esas alınmıştır. Bu vesile ile çalışmanın günümüzde meydana gelen eşler arası uyuşmazlıklara çözüm sunması hedeflenmiş, İslâm hukukunun söz konusu uyuşmazlıklara getirdiği çözüm önerileri sunulmuştur. Konu ele alınırken TÜİK raporlarında yer alan eşler arası uyuşmazlık ve boşanma sebeplerinin tamamına yer verilmemiş, İslâm hukukunda eşler arası uyuşmazlık kapsamında değerlendirilen nüşûz konusuna ayrı bir çalışma gerektirecek niteliğe sahip olduğu kanaatiyle çalışma içerisinde yer verilmemiştir.

<sup>9</sup> Fahrettin Atar, “Sulh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/481.

## 1. Kavramsal Çerçeve

### 1.1. Sulh

Sulh, Arapça bir kelime olup (صَلَحَ) fiilinin mastarıdır. Sözlükte fesattan sonra iyileşmek, iyi olmak, barış yapmak, uzlaşmaya varmak, faydalı ve elverişli hale gelmek, müstakim düzgün olmak anlamına gelir.<sup>10</sup> Sulh, bu anlamıyla Kur’ân-ı Kerîm’de de yer almıştır. “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır”<sup>11</sup> âyetinde sulhun barış yapmak, uzlaşmaya varmak ve anlaşmak anlamlarında kullanıldığını görüyoruz. Aynı kökten (أَصْلَحَ) fiili ise bir şeyi bozulduktan sonra düzeltmek, elverişli hale getirmek, iki kişiyi barıştırmak ve aralarını düzeltmek anlamı taşımaktadır.<sup>12</sup> Nitekim bir âyet-i kerîme’de “Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah’a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız”<sup>13</sup> buyrulmuş, taraflar arasını düzeltmek ve husumeti ortadan kaldırmak anlamında kullanılmıştır. Yine “Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır. Kim Allah’ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa biz ona ileride büyük bir karşılık vereceğiz”<sup>14</sup> âyetinde de sulh insanların arasını düzeltmek, uyuşmazlığı ortadan kaldırmak anlamıyla kullanılmıştır.

Hanefî fakihler sulhu bir hukuk terimi olarak taraflar arasındaki uyuşmazlığı ortadan kaldıran, davayı sonlandıran, anlaşmazlığı gideren bir akit olarak ifade etmişlerdir.<sup>15</sup> Tanımda dikkati çeken temel esas, sulhun husumeti gideren bir sözleşme olarak ifade edilmesidir. Mâlikî fakihler arasında kabul gören tanımlamaya göre sulh, “ortaya çıkan ya da çıkma ihtimali olan bir hak ihlalini sona erdirmek ve bir haktan ve hakkın

<sup>10</sup> Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1984), “Saleha”, 1/383; Cemalüddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), “Saleha”, 2/517.

<sup>11</sup> en-Nisâ 2/128.

<sup>12</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “Saleha”, 2/517; Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2005), “Saleha”, 713.

<sup>13</sup> el-Hucurât 49/10.

<sup>14</sup> en-Nisâ 2/114.

<sup>15</sup> Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/5; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr al'l-Hidâye şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, nşr. Muhammed Ali Beydâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8/433; Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'îk Şerhu Kenzü'd-dekâik* (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1331), 7/437.



levazımından nizayı kaldırmak için bir bedel karşılığında vazgeçmektir"<sup>16</sup> şeklinde tanımlanmış, sulhun bir bedel karşılığı yapıldığına ve haktan feragat içerdiğine dikkat çekilmiştir. Şâfiî fakihler ise “sulh hasımlar arasında niza ve husumetin kendisi ile sona erdiği akittir” demişler, tanımlamada sulhun husumeti ortadan kaldıran bir akit olduğu yönüne ağırlık vermişlerdir.<sup>17</sup>

*Mecelle*'de ise sulh “anlaşmazlığı karşılıklı rıza ile ortadan kaldıran ve icap ve kabul ile tamamlanan bir akit"<sup>18</sup> olarak tanımlanmıştır. İslâm hukuku alanında sulh ile ilgili yaptığı çalışmasında Davut Yaylalı sulhu “Tarafların bir bedel karşılığında aralarındaki ihtilafı kaldırmak için kendi rızalarıyla yaptıkları akde sulh denir"<sup>19</sup> şeklinde tanımlar.

Verilen tanımlarda sulh akdinin tarafların rızası dâhilinde gerçekleşen bir akit olduğu, tarafların akdin kuruluşunda bizzat kendilerinin rol aldığı, uyuşmazlığı kaldıran ve husumeti sonlandıran yönü ön plana çıkmaktadır. Mâlikî mezhebi hukukçularının tanımlamasıyla taraflardan birinin hakkından feragat etmesi ve sulh akdinin bir bedel karşılığı gerçekleşmesi hususları dikkatleri çekmektedir. Bu yönüyle tarafların sulh akdinde bizzat müdahil olduklarını göstermektedir.

## 1.2. Tahkîm

Sulh ile benzerlikleri bulunmakla beraber farklı yönleri de bulunan tahkîm, kişinin kendisine ait olan herhangi bir konuda hüküm verme ve sonuca bağlama işini bir başkasına devretmesi, ilgili konuda yetki vermesi demektir. Başka bir ifade ile kendisine ait bir konuda hüküm vermek üzere başka bir kimseden hüküm vermesini talep etmek,<sup>20</sup> emretmek, hâkim kılmak gibi manalarına gelmektedir.<sup>21</sup> Istilahta ise aralarında uyuşmazlık olan iki tarafın, aralarındaki uyuşmazlığı bertaraf etmesi için hüküm vermeye ve yargılamaya resmî yetkisi olmayan bir şahsı hakem

<sup>16</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Gırnâtî, *et-Tâc ve'l-İklîl 'alâ Muhtasari'l-Halîl* (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1994), 7/3; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Haraşî el-Mâlikî, *Şerhu Muhtasari'l-Halîl* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 6/2; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-celîl li-şerhi'l-Muhtasari'l-Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 7/3.

<sup>17</sup> Ebû Zekerıyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu'l-tâlibîn*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcüd - Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru Alemlî'l-Kütüb, 2003), 3/427; Şemsüddîn el-Hatib Muhammed b. Muhammed eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1997), 2/230.

<sup>18</sup> Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2003), 4/5.

<sup>19</sup> Yaylalı, *İslam Hukukunda Sulh*, 13.

<sup>20</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “hakeme”, 12/140.

<sup>21</sup> İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 7/26.

tayin etmesinden ibarettir.<sup>22</sup> Tahkîmde tarafların kendi rızaları ile ve seçim hakkını kullanarak hâkim sıfatı taşımayan bir kimseyi yetkilendirmesi söz konusudur. Sulh akdinde, akdin gerçekleşmesi tarafların bizzat kendi müdahalesi ile gerçekleşirken, tahkimde üçüncü kişilerin müdahalesi söz konusudur. Sulh akdi tarafların kendi rızalarıyla haklarından feragat etmeyi içerirken tahkim üçüncü kişilerin müdahalesi ile gerçekleştiğinden tarafların rızası söz konusu olmaz.<sup>23</sup>

### 1.3. Af

Af, sulh ile benzer anlama sahip bulunan kavramlardan biridir. Ceza vermekten ya da başkasında olan hakkından vazgeçmek anlamlarını haiz olan af,<sup>24</sup> hakkından vazgeçmek manasıyla sulh ile benzer bir anlama sahiptir. Zira sulhta tarafların birinin veya her ikisinin sahip olduğu hakkın bir kısmından veya tamamından vazgeçmek anlamı vardır. Bununla beraber sulh yapılırken hakkın tamamının veya daha fazlasının alınması sulh akdini aften ayırır. Ayrıca sulh karşılıklı rıza ile yapılan bir akit olup bu anlam hukuki manada afta bulunmaz.<sup>25</sup>

### 1.4. İbrâ

Sözlükte uzaklaştırdı, uzak kıldı, arındırdı, temize çıkardı<sup>26</sup> gibi anlamlara sahip olan ibrâ, fıkıh literatüründe bir kimseyi borcundan uzak kılmak, borcunu düşürmek anlamında kullanılır.<sup>27</sup> Benzer anlam sulh akdinde de mevcuttur. Zira sulhta taraflardan biri diğerinde olan hakkının bir kısmını düşürmekte, karşıdakinin borç yükünü hafifletmektedir. Ancak ibrâ tek taraflı olarak yapılabilen bir işlem olması yönüyle sulh akdinden ayrılır.<sup>28</sup>

### 1.5. Feragat

Sulh akdi ile benzerlik irtibatı sağlanabilecek kavramlardan biri de feragat kavramıdır. Feragat anlam itibariyle kişinin herhangi bir mal üzerindeki hakkından veya talep ettiği bir davanın neticesinde elde ettiği hakkından vazgeçmesidir.<sup>29</sup> Sulh akdinde de hakkından vazgeçmek söz

<sup>22</sup> Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 2/91.

<sup>23</sup> Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, 4/31.

<sup>24</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "Afv", 15/72.

<sup>25</sup> Ellek, "İslam Hukukunda Mali Konularla İlgili Sulh Anlaşması", 14.

<sup>26</sup> İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "Berie", 1/32; H. Yunus Apaydın, "İbrâ", *Türkiye Diyanet Vâkıfî İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/263.

<sup>27</sup> Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, 4/68; *Mevsûatü'l-fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Vizera-tü'l-Evkâfi ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1997), 1/179.

<sup>28</sup> Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, 4/68; Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal* (Beyrut: Mües-sesetü'r-Risâle, 1999), 312.

<sup>29</sup> Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 93.

konusudur. Ayrıca her ikisinde de uyuşmazlık halinin sonlandırılması vardır. Ancak sulh ile neticelenen bir davadan dönme durumu söz konusu değilken feragat ile sona erdirilen davanın yeniden tesisi mümkündür.<sup>30</sup>

## 2. Sulhun Hukuki Dayanağı

Allah insanların bu dünyada huzur ve güven ortamında birbiriyle uyum içinde yaşamalarını, insanlar arasında çıkan uyuşmazlıkların anlaşma ve barış ile giderilmesini istemektedir. Bu sebeple husumeti tarafların rızası ile gideren sulh, naslarda övülmüş, sulhta fayda olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim bir âyet-i kerîme’de “*Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır...*”<sup>31</sup> buyrulmuş, eşler arası uyuşmazlıklarda sulhun hayırlı bir iş olduğu ifade edilmiştir.<sup>32</sup> “*Onların fısıldeşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır. Kim Allah’ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa biz ona ileride büyük bir karşılık vereceğiz*”<sup>33</sup> âyetinde de sulha işaret edilmiş, anlaşmazlıkları gidermeye yönelik fısıldeşmaların günah olmadığına vurgu yapılmıştır.

Başka bir âyette ise “*Müminler ancak kardeşlerdir; öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah’a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız*”<sup>34</sup> buyrulmuş ve kırgınlık halinde diğer Müslümanlara kardeşlerin arasını ıslah etme görevi verilmiştir.

“*Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah’a ve resulüne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah’a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin*”<sup>35</sup> âyetinde de mümin olma vasfı Allah’a karşı saygılı davranma ve barış halinde yaşama unsuruna dayandırılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) “Helâli haram, haramı helâl kılan sulh dışında, Müslümanlar arasında sulh caizdir”<sup>36</sup> sözüyle sulh akdinin, haramı helal, helali de haram haline getirmemek kaydıyla meşru olduğuna işaret etmiştir.

<sup>30</sup> Abdunnûr, *es-Sulhü ve eseruhu*, 27.

<sup>31</sup> en-Nisâ 2/128.

<sup>32</sup> Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Ta-beristânî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 11/67; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984), 5/216.

<sup>33</sup> en-Nisâ 2/114.

<sup>34</sup> el-Hucurât 49/10.

<sup>35</sup> el-Enfâl 8/1.

<sup>36</sup> Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Ahkâm”, 17; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 2015), “Akdiye”, 12; Ebû Ab-

Hadisin işaretiyle hür insanı köleleştiren sulh, nikâh akdi bulunmayan kadın ve erkeğin zina etmek üzere yaptıkları sulh, sebepsiz yere öldürmek, yaralamak, yalan şahitlikte bulunmak, başkasına ait bir mala tecavüz etmek ve hırsızlık yapmak şeklinde dinen meşru görülmeyen hususlar üzerine yapılan sulh akdi geçersizdir.

Hz. Peygamber bir hadislerinde “Size oruç, namaz ve sadakadan daha faziletli bir amel söyleyeyim mi?” diye sorduğunda, “Evet ey Allah’ın Resulü” cevabı verilince “İnsanların arasını düzeltmektir. Çünkü insanların arasındaki fesat yani bozukluk dini kökünden kazır”<sup>37</sup> buyurmuşlardır.

Takdim edilen âyetler ve hadisler, Müslümanların husumet, çatışma, çekişme ve anlaşmazlıklardan uzak, barış içinde sürdürecekleri bir hayat tesis etmelerini tavsiye etmektedir. Huzurlu bir hayatın inşası için barış ve anlaşma yolunun önemine vurgu yapmakta, husumetin sulh ile giderilmesine işaret etmektedir.

### 3. Sulhun Konusu ve Şartları

Üzerinde hukuki uyumsuzluk bulunan herhangi bir mal, menfaat veya hak sulhun konusu içine girmektedir. Buna göre taşınır ve taşınmaz mallar sulha konu olabileceği gibi bir menfaat ya da hak da sulhun konusu olabilmektedir.<sup>38</sup> Ancak sulh akdinin yapılabilmesi için birtakım şartları haiz olması gerekir.

1. Sulhun konusu, kul hakkına taalluk eden bir alanda olmalıdır.<sup>39</sup> Şahsa ait bir mal, hak veya menfaat sulh akdine konu olabilir. Zira kişiler sadece kendi hakkını ilgilendiren bir konuda bedelli veya bedelsiz olarak haklarından feragat edebilirler. Şahsın kendisine ait ev, araba, dükkân, arsa, arazi gibi mallar ile tasarruf yetkisinde olan alacak, zimmetteki borç ve terikedeki miras hakkı gibi konular sulh akdinin yapılabilmesi konularındır.<sup>40</sup> Mahza Allah hakkı kapsamına giren hususlar sulha konu olamaz. Örneğin ibadet mahiyetinde olan namaz, oruç, zekât ve hac gibi konular, had cezası gerektiren zinâ, soygun, yol kesme, şarap içme<sup>41</sup> gibi konular ile kefaretlar gurubunda yer alan zihâr, yemin, hata ile işlenen cinâyetler<sup>42</sup> sulh konusu içine girmektedir.<sup>43</sup>

dillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru’l-Te’sîl, 2014), “Ahkâm”, 23.

<sup>37</sup> Tirmizî, “Edeb”, 58; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 50.

<sup>38</sup> Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’ fi tertîbi’s-şerâ’i’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 6/42.

<sup>39</sup> Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, 6/48; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-ğadir*, 8/433.

<sup>40</sup> Ellek, “*İslam Hukukunda Mali Konularla İlgili Sulh Anlaşması*”, 51.

<sup>41</sup> Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 3/7; Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi’l-Hidâye* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1990), 9/18.

<sup>42</sup> İbnü’l-Hümâm *Fethu’l-ğadir*, 8/438.

<sup>43</sup> Ertuğrul Boynukalın, *İslâm Hukukunda Sulh* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992), 51-52.

Allah hakkı ile kul hakkının beraber bulunduğu konularda ise Allah hakkının galip olması halinde sulha konu olamayacağı görüşü hâkimdir. Kazf haddi bunlardan biridir. Zina isnadında bulunan kişi bu iddiası ile iffet sahibi bir kişinin manevi şahsiyetine dil uzatmış, ailesi ve toplum nezdinde itibarını lekelemiş olur. Bu yönüyle kul hakkını ilgilendiren tarafı vardır. Bununla birlikte kazf suçu işleyen kimselerin ispat edemedikleri iddiaları şahsın kendisine zarar vermekle kalmaz. İspat edilemeyen bu iddialar toplumda kargaşa, fitne ve fesadın şüyûna, atılan iftira ile huzur ve güven ortamının sarsılmasına sebebiyet verir. Kazf haddinin icra edilmesinin fitne ve fesadın, kin, öfke ve husumet duygularının oluşması karşısında caydırıcı bir yönü vardır. Bu yönüyle de kamu hukukunu, dolayısıyla da Allah hakkını ihtiva eden bir konu olmaktadır.<sup>44</sup> Hanefî<sup>45</sup>, Mâlikî<sup>46</sup> ve Hanbelî<sup>47</sup> mezhepleri kazf suçunda Allah hakkının galip olduğunu, dolayısıyla da sulha konu olamayacağı görüşündedirler. Bu durumda iftira atan ile iftira atılan kimsenin kazf davasından vazgeçmek üzere yapacakları sulh geçerli olmaz.

2. Sulh yapılacak konunun taraflardan birinin mülkiyetinde olması gerekir.<sup>48</sup> Zira bir kimsenin kendisine ait olmayan bir mal veya hakkı olmayan bir konuda tasarruf yapması mümkün olmadığı gibi sulh yapması da mümkün olmaz. Örneğin şüf'a hakkı olan kişi müşteriden alacağı bir bedel karşılığında şüf'a hakkından vazgeçmiş olsa yapılan sulh geçerli değildir. Zira şüf'a'ya konu olan gayrimenkul şahsın kendisine ait bir mal varlığı değildir. Başkasına ait olan bir malın üzerinden sulh yaparak bedel almak ise caiz değildir.<sup>49</sup>

3. Sulhun konusu helâli haramı da helâl hale getiren bir konu olmamalıdır. Zira Hz. Peygamber bir hadislerinde “Helâli haram, haramı da helal kılan sulh dışında Müslümanlar arasında sulh caizdir”<sup>50</sup> buyurmuştur. Bu durumda birbirine yabancı erkek ve kadının zina etmek üzere sulh yapması, iki kişinin soygun yapma ve cinâyet işleme gibi had cezası gerektiren bir konuda sulh yapması veya bu suçlara şahit olan kimselerin

<sup>44</sup> İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 8/439.

<sup>45</sup> Aynî, *el-Binâye*, 9/17.

<sup>46</sup> Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâ-yetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Mektebetül-Hancı, 1994), 2/370.

<sup>47</sup> Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî İbn Kudâme, *el-Muğni şerhu Muhtasari'l-Hirakî*, thk. Abdullah İbn Abdulmuhsin et-Türkî - Abdulfettah Muhammed el-Hulvî (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Türasi'l-'Arabî, 1985), 7/31.

<sup>48</sup> Ali Haydar, *Dürrerü'l-hükkâm*, 4/31.

<sup>49</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/47; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 5/21; Aynî, *el-Binâye*, 9/14; Ebü Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/254.

<sup>50</sup> Tirmîzî, “Ahkâm”, 17; Ebü Dâvûd, “Akdiye”, 12; İbn Mâce, “Ahkâm”, 23.

suçlu ile bir bedel üzerinde anlaşarak şahitlik yapmaktan vazgeçmesi şeklinde yapılan sulh geçersizdir.<sup>51</sup>

4. Sulhun bir bedel karşılığında yapılması halinde sulh bedelinin alım satımında ve kiralama sözleşmelerinde bedel olması câiz olan bir mal ya da menfaat olması gerekir. Örneğin muhâlea<sup>52</sup> yapılırken domuz eti ve şarap gibi dinen alınıp satılması caiz olmayan ve bedel olarak verilemeyen bir mal sulh bedeli olamaz.<sup>53</sup>

5. Sulh bedeli istifade edilebilir bir niteliğe sahip olmalıdır. Domuz eti ve şarap gibi Müslümanlar açısından haram olduğu için kullanılamayan mallar ile hakikaten veya hükmen mülkiyetine sahip olunmayan kuş, denizdeki balık, yağmur suyu, güneşin ısı ve ışık enerjisi gibi kullanma ve istifade etme imkânı olmadığı için mütekavvim olmayan malların da sulh bedeli olması mümkün değildir. Zira bunların bir kısmı Müslüman için istifade edilmesi caiz olmayan, bir kısmı da hıyâzet altına alınmadığı için istifade etme imkânı olmayan mallardır.<sup>54</sup>

Sulh, belirtilen şartlar kapsamında değerlendirildiğinde eşler arası uyuşmazlıkların birçoğunda sulh yapmanın imkân dâhilinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda nişan sonrası meydana gelen ayrılmalarda, mehir ile ilgili anlaşmazlıklarda ve evlilik akdi sonrasında meydana gelen nafaka ve mesken hakkı gibi tarafların şahsına ait hak ihlallerinde sulh yapmak mümkündür.

Erkeğin boşama yetkisini elinde bulunduran taraf olması hasebiyle kasten kadını mağdur ettiği durumlarda muhâlea yapmaları ve bir bedel üzerinde sulh yaparak evlilik birlikteliğini sonlandırmaları da uyuşmazlığın hukuka uygun bir şekilde giderilmesi yöntemi olarak kabul edilmiştir. Kocanın inisiyatifinde olan boşama yetkisi kişinin kendi hakkıdır. Üzerinde tasarrufta bulunabileceği bir konudur. Bu açıdan sulh konusu olmaya elverişlidir. Diğer taraftan erkeğin kendisini bırakması karşılığında bir bedel vermesi veya herhangi bir hakkından feragat etmesi de kadının kendi tasarrufunda bulunan bir husustur. Her iki taraf açısından da tamamen kul

<sup>51</sup> Aynî, *el-Binâye*, 9/14; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-Kâfî fî fikhi'l-Medîne el-Mâlikî* (Beyrut: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 2002), 451; İbn Kudâme, *el-Muğnî şerhu Muhtasari'l-Hirakî*, 7/29.

<sup>52</sup> Hul' sözlükte soymak ve izâle etmek anlamına gelirken bir fıkıh terimi olarak, sahih bir evlilik bağı ile evli olan kadının kocasına bir bedel teklif ederek evlilik ilişkisini sonlandırmak istemesi ve kocanın alacağı bedel karşılığında evlilik birlikteliğini sona erdirmeye razı olması anlamına gelmektedir. Bu akit eşler arasında bir anlaşma ile meydana geldiği için muhâlea adı verilmiştir.

<sup>53</sup> Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 6/42; İbn Kudâme, *el-Muğnî şerhu Muhtasari'l-Hirakî*, 7/29.

<sup>54</sup> Aynî, *el-Binâye*, 9/13; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li's-Şirâzî*, thk. Muhammed Necib el-Mutî (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.), 13/451; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/31.

hakkı ihtiva eden bir konu olduğundan tarafların bir bedel üzerinde sulh yaparak evlilik birlikteliğini sonlandırmaları caiz görülmüştür.<sup>55</sup>

#### 4. Sulhun Hukuki Bağlayıcılığı

Sulh akdi, netice itibariyle uyuşmazlığı bertaraf ederek çekişme ve anlaşmazlığı gideren bir yapıya sahiptir. Bu sebeptendir ki sulh akdi tamamlandıktan sonra, taraflardan biri sulhu bozup yeniden dava etme hakkını kullanmak istese bu hakkını kaybetmiş olur.<sup>56</sup> Hatta hak iddiasında bulunan dava sahibi daha sonra delil ibraz etmiş olsa dahi dava etme hakkı düştüğü için davanın tekrar görülmesi talebi itibara alınmaz.<sup>57</sup>

Sulh akdi, alım satım ve kiralama akitleri gibi hukuki sonuçları olan akitlerden birisidir. Bu sebeple uyuşmazlığı gidermek üzere yapılacak sulh, sulha taraf olanlar açısından birtakım yükümlülükler doğurur. Örneğin alışveriş hükümleri çerçevesinde yapılan sulh akdi satıcının sulha konu olan malı teslim yükümlülüğü ile mülkiyetin naklini ve müşteri açısından sulh konusu olan malın bedelinin ödenmesini gerektirir. Kiralama akdi gibi bedelli ya da âriyet akdi<sup>58</sup> gibi bedelsiz elde edilen menfaat temlik için yapılan akitlerin hükmüne tabi olan sulh akdi ise menfaat mülkiyetinin naklini gerektirir. Kiraya veren açısından müşterinin menfaat temin edeceği şekilde malı teslim etmesi, kiracının ise elde edeceği menfaat karşılığında bedelini ödemesi yükümlülüğünü doğurur.<sup>59</sup>

Sonuç itibariyle sulh akdi diğer akitlerde olduğu gibi yükümlülük doğuran bir akitir. Akitler ise akdin ana umdelerini zedeleyen bir engel olmadıkça bağlayıcı olmaktadır. Bu yönüyle uyuşmazlık halinde eşlerin kendi arasında yaptıkları sulh, tarafları bağlayıcı neticeler ortaya çıkarır.

#### 5. Eşler Arası Uyuşmazlıklarda Sulh Yapılması Mümkün Olan Konular

Eşler arasında meydana gelen uyuşmazlıkların hukuki yapısı genel anlamda sulh akdine zemin hazırlayan uyuşmazlıkların yapısı ile aynı özellikleri haizdir. Zira uyuşmazlık halinde eşlerin serbestçe tasarrufta bulunabilecekleri ve sulh yapabilecekleri alan buna müsait durumdadır.

<sup>55</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/156.

<sup>56</sup> Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 7/492; Mansûr b. Yunus b. İdris el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ' an metni'l-İknâ'* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 3/390; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/56.

<sup>57</sup> Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 7/496.

<sup>58</sup> Bir fıkıh terimi olarak âriyet akdi, bir malın menfaatinin bedelsiz olarak başkasına devredilmesi demektir. Menfaatinden istifade edilmek üzere verilen mala âriyet denilir. Âriyet akdi tek taraflı olarak ortadan kaldırılabilen akitlerdendir.

<sup>59</sup> Aynî, *el-Binâye*, 7/606; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/178; Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, 3/394; Ellek, "İslam Hukukunda Mali Konularla İlgili Sulh Anlaşması", 89.

Bu başlık altında aile hukuku kapsamında meydana gelen uyuşmazlıkların sulh ile giderilebileceğine dair bazı örneklere yer verilecektir.

### 5.1. Nişanın Bozulması Halinde Verilen Hediyelerle İlgili Uyuşmazlıklarda Sulh

İslâm hukukçuları, Mâlikî mezhebine mensup hukukçular istisna edilirse, söz kesme ve nişanın taraflara evlilik akdi yapma mecburiyeti yüklediği prensibini kabul ederler.<sup>60</sup> Bu durumda taraflardan her biri tek tarafı olarak nişan ilişkisini sonlandırma yetkisine sahiptir. Taraflardan biri diğerini evlilik yapmaya zorlayamaz. Bununla beraber söz kesme ve nişan evresinde evlilik yapmaya yönelik vaatler, karşılıklı verilen hediyeler ve nişanın bozulması halinde tarafların maruz kalacağı maddi ve manevi zararların durumu kendine has hukuki bir sürece sahiptir.<sup>61</sup> Zira erkek ve kadın, sözlenme ve nişanlanmayı kuracakları aile birlikteliği için ilk adım olarak kabul etmekte, evlilik akdi ile yeni bir yuva kurmaya yönelik birbirine söz vermekte, bu amaç doğrultusunda maddi harcamalarda bulunarak fedakârlık yapmakta, hatta yaşam tarzında değişiklikler yaparak kendisini evliliğe adapte etmektedir. Söz ve nişanın bozulması halinde yapılan fedakârlıklar boşa gitmekte, evlilik kurma hayalleri sonuçsuz kalmaktadır. Bu durum her iki tarafın yıpranmasına, zarara uğramasına ve hayal kırıklığına sebep olmakta, evlilik hazırlıklarını akamete uğratmaktadır.<sup>62</sup>

Her ne kadar sözlenme ve nişanlanma taraflara evlilik akdi mecburiyeti yüklemese<sup>63</sup> de taraflardan birinin nişan ilişkisini bitirmesi dolayısıyla diğerinin uğradığı zararı telafi etmesi İslâm hukukunun ruhuna da uygun düşmektedir. Zira “*Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin*”<sup>64</sup> âyeti verilen sözlerin yerine getirilmesi gerektiğine vurgu yaparken, Hz. Peygamber’den “zarar vermek ve zarara zarar ile karşılık vermek yoktur”<sup>65</sup> şeklinde rivayet edilen hadis tarafların uğradıkları zararın giderilmesi gerektiğine işaret etmektedir. *Mecelle*’de ise yaşanan bu mağduriyetin giderilmesi “zarar izale edilir”<sup>66</sup> şeklinde kanunlaştırılmıştır. mece

<sup>60</sup> Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 36.

<sup>61</sup> Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletühü* (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1985), 7/10; Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye* (Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabiyye, 1957), 35; Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 58.

<sup>62</sup> Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 37; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 66.

<sup>63</sup> Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 35; Sâlim b. Abdulğani er-Râfî, *Ahkâmu’l-ahvâli’ş-Şahsiyye li’l-müslimin fi’l-garb* (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2002), 214; Mehmet Dirik, “İslam Hukuku Açısından Nişanı Bozma Tazminatı”, *Mizânu’l-Hak: İslâmî İlimler Dergisi* 13 (Aralık 2021), 107.

<sup>64</sup> el-Mâide 5/1.

<sup>65</sup> Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdil-Kadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2003), “Sulh”, 8.

<sup>66</sup> Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, 1/37.



Nişanlanma ilişkisi her ne kadar yakın ilişkileri beraberinde getirirse de hukuki bir akit niteliği taşımadığı için taraflar evlilik akdi yapmak zorunda değildir. Taraflardan biri veya her iki taraf herhangi bir sebep ile nişanlılık ilişkisini sonlandırabilir.<sup>67</sup>

Nişanlılık ilişkisi evlilik akdinde olduğu gibi tarafların bir arada yaşamalarını gerektirmez. Taraflara aynı evde yaşama ve beraber bulunma hakkı da vermez. Erkek ve kadın arasındaki mahremiyet sınırlarının muhafaza edilmesi gerekir.<sup>68</sup>

Nişanlanma erkeğe nafaka ve mesken temin etme ile mehir verme yükümlülüğü gibi sorumluluklar yüklenmediği gibi nişanlı kadına da nişanlısına itaat etme ve hazırladığı evde ikamet etme gibi sorumlulukları yüklenmez. Nişanlı erkeğin nişan evresinde vefat etmesi halinde nişanlı bayanın iddet beklemesi ya da iki taraftan birinin vefat etmesi halinde tarafların birbirine mirasçı olmaları da söz konusu değildir.

Nişanlılık döneminde erkeğin kadına mehre mahsuben maddi değere sahip aynı ve nakdi mallar vermesi caiz görülmüştür. Nişanın bozulması durumunda mehre mahsuben verilen takı, süs eşyası ve diğer malların tekrar erkeğe iade edilmesi gerektiği hususunda hukukçular arasında ittifak vardır. Zira mehir evlilik akdine bağlı bir hüviyete sahiptir. Nişanlılık dönemi evlilik akdi ile tamamlanmayınca sebep ortadan kalkacağı için mehrin iadesi gerekir.<sup>69</sup>

Nişan ilişkisinin sona ermesi halinde mehre mahsuben verilen takı ve süs eşyası gibi malların kadın tarafından harcanması, kaybedilmiş olması veya değişikliğe uğratılması gibi hallerde iade edilecek bedel üzerinde herhangi bir uyuşmazlık olması durumunda işin ehli olan kimselerden hakem tayin edilerek bedelin belirlenmesi, verilen eşyanın değerinin tespiti mümkün gözükmektedir. Bunun yanında taraflar kendi aralarında anlaşabilirlerse mehre mahsuben verilen eşyanın değeri üzerinde sulh olmaları da mümkündür.

Nişanlılık döneminde verilen hediyelerin durumunda ise hukukçuların ihtilafı vardır. Bu ihtilafın temelinde hediyelerin hibe olup olmadığı ve nişanın erkek ya da kadından hangisi tarafından bozulduğu tartışması bulunmaktadır.<sup>70</sup>

<sup>67</sup> Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 130; H. İbrahim Acar, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/152.

<sup>68</sup> Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebûsût* (Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, ts.), 5/62; Vehbe Zuhaylî, *el-Vecîz fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2006), 3/18; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*, 7/24; Abdülvehhâb Hallâf, *Ahkâmu'l-ahvâli 'ş-şahsiyye* (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990), 19; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 60.

<sup>69</sup> Râfî, *Ahkâmu'l-ahvâli 'ş-şahsiyye*, 214; Hallâf, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 21; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 64.

<sup>70</sup> Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 64.

Haneffî hukukçular verilen hediyelerin hibe kapsamında olduğunu dolayısıyla hibe hükümlerine tabi olduğunu düşünerek verilen hediyelerin aynen iade edilmesi gerektiğini, tüketilmiş, harcanmış veya önemli ölçüde değişikliğe uğramış ise bedelinin ödenme zorunluluğu bulunmadığını söylemişlerdir.<sup>71</sup> Nişanın kim tarafından ve hangi sebeple bozulduğuna bakmamışlardır.

Mâlikî ve Hanbelî hukukçular verilen hediyelerin durumu ile ilgili olarak görüşlerini nişanın kim tarafından bozulduğu hususuna bağlamışlardır. Buna göre nişan erkek tarafından bozulmuş ise kız tarafına verilen hediyeleri isteme hakkı düşmüş olur. Verilen hediyeler aynen duruyor olsa bile iade edilmesi gerekmez. Ancak nişan kız tarafından sonlandırılmış ise bu durumda erkeğin verdiği hediyeleri talep etme hakkı vardır. Hediyeler duruyorsa aynen iade edilmesi gerekir. Eğer harcanmış, tüketilmiş veya değişikliğe uğramış ise bedeli iade edilmelidir.<sup>72</sup>

Şafî mezhebine mensup olan hukukçular ise nişanın kim tarafından bozulduğunu ölçü almamışlar ve verilen hediyeler duruyorsa aynen, telef olmuş ise bedelinin iade edilmesine hüküm vermişlerdir.<sup>73</sup>

Nişanlı çiftlerin nişanlılık döneminde karşılıklı verdikleri hediyelerin durumu bu olmakla beraber önemli olduğunu düşündüğümüz ikinci bir husus daha vardır. Bu da ister erkek tarafının isterse de kadın tarafının evliliğe giden yolda nişanlılık döneminde yaptıkları diğer ekonomik harcamalar ve tarafların manevi şahsiyetleri ile ilgili uğradıkları zararlardır.

Erkek tarafı bayanın istekleri doğrultusunda bir nişan töreni hazırlamış, aile yuvası için bayanın tercih ettiği ev eşyalarını almış, bayanın tercih ettiği mahalle veya bölgeden ev satın almış veya kiralamıştır. Buna karşılık kadın belki de çalıştığı işini bırakmış, kendisine evlilik teklifi için gelebilecek muhtemel taliplerinden mahrum kalmış ve nişandan dönülmesi halinde toplum nazarında nişandan sonra terkedilmiş bir bayan olarak anılmaya başlanmıştır. Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde tarafların hem maddi hem de manevi anlamda birtakım kayıplarının olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Her iki tarafın uğradığı zararların telafi edilmesi hakkaniyete daha uygun düşmektedir.<sup>74</sup> Mağdur durumda olan ister erkek tarafı isterse de bayan tarafı olsun maddi ve manevi tazminat talebinde bulunabilir.

<sup>71</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 12/47; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/48; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-İkâdîr*, 9/39; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 38; Râfîi, *Ahkâmu'l-ahvâli's-Şahsiyye*, 223; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 64.

<sup>72</sup> Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü*, 7/26; Zuhaylî, *el-Vecîz*, 3/24; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 39; Râfîi, *Ahkâmu'l-ahvâli's-Şahsiyye*, 223; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 64.

<sup>73</sup> Zuhaylî, *el-Vecîz*, 3/24; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 40; Râfîi, *Ahkâmu'l-ahvâli's-Şahsiyye*, 223; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 64.

<sup>74</sup> Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 67.

Zira İslâm hukuku insanlar arası uyuşmazlıkların adalet ve vicdani ölçüler çerçevesinde giderilmesini öngörür.

Nişanın bozulması halinde hediyelerin durumuna öncelikle tarafların verdikleri hediyelerin tüketilmiş veya harcanmış olması durumunda bedelinin iade edilmesi gerektiği kanaatinde olan Mâlikî, Hanbelî ve Şâfiî hukukçular penceresinden bakmak gerekir. Mehre mahsuben verilen malların tüketilmiş olması ve bedelinin iade edilmesinde nasıl ki sulh yöntemine müracaat edebiliyorlarsa aynen burada karşılıklı rıza ile sulh olmaları mümkündür. Buna göre taraflar iade etmeleri gereken bedel yerine herhangi bir mal varlığı üzerinde sulh olabilirler. Örneğin erkek tarafından kadına hediye edilen özel yapıma sahip altın bir bilezik<sup>75</sup> harcanmış ise ve değeri üzerinde uyuşmazlık olmuşsa bu bilezik yerine değerine denk olan başka bir malın iade edilmesi şeklinde sulh olmak mümkündür. Ancak burada özel yapım bileziğin tazmini, değerine denk başka bir altın ile yapılmamalıdır. Zira bu şekilde yapılan tazmin araya zaman farkı girdiği için nesie faizine yol açar.

Erkek veya kadın tarafının, karşı tarafın tercihlerini göz önünde bulundurarak aldığı ev eşyaları ile ilgili zararların giderilmesi konusunda da sulh yapmak hukuka uygun düşmektedir. Zira karşı tarafın tercihi ve yönlendirmesi ile alınan ev eşyaları başka bir kimse tarafından beğenilmeyebilir. Örneğin erkek tarafının bu şekilde aldığı eşyalar başka bir bayan tarafından beğenilmeyip başka model veya markada eşya alınması istenebilir.<sup>76</sup> Özellikle ev eşyası alımının değer olarak hayli yüksek olduğu günümüzde erkek tarafının ağır ekonomik zarara uğraması söz konusudur. Ancak bu tür zararları karşılıklı sulh ile ortadan kaldırmak hukuka ve ahlaka daha uygundur.

Taraflardan birinin nişanı bozması durumunda karşı tarafın maruz kaldığı maddi kayıplar yanında manevi şahsiyeti de zedelenebilmektedir. Manevi şahsiyetin zedelenmesi her ne kadar erkek için de söz konusu olsa da bu durum bayan açısından daha fazla hissedilmektedir. Zira nişanın bozulması erkeklere göre daha hassas bir yapıya sahip olan bayanların ruhsal sıkıntılar yaşamasına, yaşama karşı küsmesine, dışlanmışlık ve terk edilmişlik duygusuna kapılmasına sebebiyet verebilmektedir. Hiçbir gerekçe yokken nişandan dönülerek evlenme vaadiyle ümitlendirilen bir bayanın psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olunması ve toplum nazarında itibar kaybına uğraması ile ilgili manevi zararın tazmin edilmesinin önünde bir engel

<sup>75</sup> Altının özel bir ustalık ve maharetle işlenerek özel yapım bir bilezik haline getirilmesi her ne kadar onu misli mal olmaktan çıkarmasa da üzerindeki sanat eseri değerini artırmaktadır. Bu sebeple iade edileceği zaman harcanmış ise piyasada benzeri bulunmadığı için değeri üzerinde taraflar arasında uyuşmazlık söz konusu olabilir. Ancak bu uyuşmazlığı nesie faizine düşmeden sulh ile gidermek mümkündür.

<sup>76</sup> Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü*, 7/28.

gözükmemektedir.<sup>77</sup> Bayanın şahsı manevisinin hissedilebilir derecede zarar gördüğü böyle bir durumda erkek tarafının bu zararı nispeten giderebilme adına bir bedel üzerinde anlaşarak sulh olmaları makul ve hukuki bir çözüm yolu olabilir. Nişanın hiçbir gerekçe yokken kadın tarafından bozulması erkek tarafının manevi şahsiyetine ciddi manada zarar verdiği durumlarda da bir bedel üzerinde sulh olmak mümkündür.

## 5.2. Mehir ile İlgili Uyuşmazlıklarda Sulh

Mehir nikâh akdinin kadın lehine doğurduğu sonuçlardan biridir. Bu sebeple nikâh akdi öncesinde veya nikâh akdi sırasında belirlenmemiş olsa bile nikâh sonrası kocanın zimmetinde sabit bir borç olarak sübut bulmaktadır.<sup>78</sup>

Nişanlılık döneminde iken erkeğin kadına mehre mahsuben herhangi bir mal veya altın gibi takılar vermesi mümkündür. Ancak verilen bu takıların hediye mi yoksa mehre mahsuben mi verildiği hususunda çoğu kez taraflar arasında herhangi bir sözleşme yapılmaz ve herhangi bir konuşma olmaz. Zira evlilik planı yapan iki taraf birbiri ile ilişkilerini güven esasına üzerine temellendirmek ister. Ancak bu durum olumsuz neticelerini nişanın bozulması ile ya da evlilik akdinin yapılmasından sonra gösterir.

Bunu şu şekilde izah edebiliriz. Nişanın bozulması halinde erkek ve kadın arasında verilen süs eşyası, takı ve benzeri mal varlıklarının hediye mi yoksa mehre mahsuben mi verildiği hususu ortaya çıkabilir.<sup>79</sup> Bu durum bir uyuşmazlık halidir. Zira verilen şeyler hediye olup, harcanmış, tüketilmiş veya önemli ölçüde değişikliğe uğramış ise bu durumda Hanefî mezhebine göre hediyeler hibe olarak kabul edileceğinden kadının iade etme zorunluluğu bulunmaz.<sup>80</sup> Ancak mehre mahsuben verilmiş ise bedelinin erkek tarafına iade edilmesi gerekir.

Nişanlılık döneminin evlilik akdi ile tamama ermesi halinde ise eşler arasında yine uyuşmazlık durumu söz konusu olabilir. Zira koca, nişanlılık döneminde verdiği şeyleri mehre mahsuben verdiğini iddia ederek belirlenen mehri eksiltmek isteyebilir. Kadın ise verilen şeylerin hediye olduğunu iddia ederek nikâh esnasında belirlenen mehrin tamamını talep edebilir.

<sup>77</sup> Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 68; Dirik, “İslam Hukuku Açısından Nişanı Bozma Tazminatı”, 133.

<sup>78</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Katar: Dâru'l-Evkâf, 2021), 10/227; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kâdir*, 3/304; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 169.

<sup>79</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 98.

<sup>80</sup> Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvi*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed (Medine-i Münevvere: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 4/34.

Mehirle ilgili uyuşmazlığın vaki olduğu hususlardan biri de mehrin nikâh sırasında veya daha sonra verilebilmesi imkânına dayanır. Bu da iki şekilde olabilir ki birincisi mehrin nikâh akdi öncesinde veya nikâh akdi sırasında belirlenip belirlenmediği hususudur. Eşlerden biri nikâh akdi öncesinde mehrin belirlendiğini iddia ederken diğeri mehrin belirlenmediğini dolayısıyla mehri misil verilmesi gerektiğini iddia edebilir.<sup>81</sup> İkincisi ise eşlerin her ikisinin de nikâh akdi öncesinde mehrin belirlenmediğinde ittifak etmekle beraber nikâh akdi sonrasında verilmesi gereken mehri misil miktarında ihtilafa düşmeleridir.<sup>82</sup>

Eşler arasında mehir ile ilgili uyuşmazlığın oluştuğu yerlerden bir diğeri de belirlenen mehrin bir kısmının nikâh öncesinde veya nikâh akdi sırasında verilir verilmeyişi hususudur.<sup>83</sup> Bu uyuşmazlık ya aradan uzun zaman geçmesi dolayısıyla eşlerden birinin mehrin verilir verilmeyişi hatırlayamaması ya da boşama meydana geldikten sonra ödenmesi aciliyet kazanan mehirle ilgili eşlerden birinin diğere daha fazla zarar verme arzusuyla kasıtlı olarak iddiada bulunması ile ortaya çıkabilmektedir.

Mehir ile ilgili eşler arasındaki uyuşmazlıklar genel olarak bu şekilde meydana gelmektedir. Ancak bu uyuşmazlıkların her biri ile ilgili taraflardan birinin delil ortaya koyamadığı durumlarda tarafların akliselim ile hareket ederek sulh olmaları ile de giderilebilmesi mümkündür.

İslâm hukukçuları kadının hiçbir şekilde daha önce mehirden bir şey almadığını iddia etmesi halinde delil getirmediği iddiasının tasdik edilmeyeceğini söylemişlerdir. Zira mehirde asıl olan nikâh akdi ile birlikte en azından bir kısmının verilmesidir. Kadının mehrini almadıkça zifafa girmeme hakkı vardır.<sup>84</sup> Kadın ise bu aslın aksini iddia etmektedir. Aslın aksini iddia etme durumunda delil getirmek gerekir. Delil getirilememiş ise söz karşı tarafın olur.<sup>85</sup> Buna mukabil mehrin muaccel kısmını aldığı, ancak müaccel kısmından bir şey almadığını iddia ediyorsa bu durumda kadının sözüne itibar edilir. Zira asıl olan mehrin bir kısmının alındıktan sonra zifafa girilmesidir. Kadın da mehri muacceli aldığı söylemektedir. Kocasının mehrin tamamını verdiğini iddia ediyorsa bu durumda delil ortaya koymalıdır.<sup>86</sup>

<sup>81</sup> Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî ibn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4/296.

<sup>82</sup> Burhâneddin Ebu'l-Meâlî Mahmud b. Ahmed b. Abdülazîz, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nümânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 3/104.

<sup>83</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 96.

<sup>84</sup> Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 4/431; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/300.

<sup>85</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 97.

<sup>86</sup> İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/298.

Eşler arasındaki bu ihtilafın sonuçsuz kalmaması ve aile içi uyuşmazlığı tetikleyen bir etmen olmaması için tarafların kendi rızalarıyla herhangi bir bedel veya mal varlığı üzerinde sulh olmaları mümkündür. Erkeğin teklif edeceği bir mal varlığı veya altın ve para cinsinden bir bedel üzerine kadının rızası dâhilinde kendi aralarında sulh yapabilirler. Sulh, evliliğin devam ettiği süreç içerisinde oluşan bu uyuşmazlığın daha da derinleşmesine engel olacak uygun bir çözüm yoludur. Diğer taraftan evliliğin boşama veya başka bir şekilde sonlanması anında bu şekilde bir uyuşmazlık meydana geldiğinde de aynı çözüm yöntemi ile ihtilaf ortadan kaldırılabilir. Uyuşmazlığın sulh ile giderilmesinin eşlerin boşamanın gerçekleşmesinden sonra hak ve adaletin gerçekleşmesine katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Bu şekilde zaten boşama ile gerçekleşen gerginlik ve uyuşmazlık daha da büyümeden yumuşatılarak giderilmiş olur.

Eşler mehrin belirlenmediğinde ittifak etmekle beraber emsal mehirde anlaşamamaları halinde de sulh yöntemi ile uyuşmazlığın kaldırılabileceği kanaatindeyiz. Zira emsal mehir ile ilgili bir anlaşmazlığın yüce ulvi değerler elde etme gayesiyle ve sağlam bir söz ile güvenli bir temel üzerine kurulan aile yuvasının sarsılmasına sebep olmaması gerekir. Mehri mislin belirlenmesi iki adil ve günün şartlarına hâkim akliselim sahibi kişilerin hakemliği ile mümkün olduğu gibi tarafların kendi aralarında mehrin miktarı ve yerine verilecek bir mal varlığı üzerinde sulh olmaları da mümkündür. Böylece devam eden bir evlilikte eşler arasındaki mehirten kaynaklı huzursuzluk sulh ile sonlandırıldığı gibi boşama sonrası aciliyet kazanan mehri müeccelin tahsil edilmesine de önemli katkı sağlar.

### 5.3. Nafaka ile İlgili Uyuşmazlıklarda Sulh

Nafaka bir kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişi veya kişilerin giyim kuşam, barınma ve yedirilip içirilmesine yönelik ihtiyaçlarının giderilmesi ve temin edilmesini içine alan hukuki bir kavramdır. Bir kişinin nafaka ile ilgili sorumlu olabilmesi için akrabalık, sahih bir nikâh bağı veya milkiyet olması gerekmektedir.<sup>87</sup> Burada evlilik bağından neşet eden nafaka sorumluluğu üzerinde durulacaktır.

Nafaka, sahih bir nikâh akdinden sonra kadının, koca tarafından hazırlanan evde ikamet etmesi ve kocası ile beraber yaşayarak aile ve eş olmanın gerektirdiği şekilde yükümlülüklerini yerine getirmesinin karşılığı ve sonucudur. Daha öz bir tabirle evlilik akdinin hukuki bir sonucu olarak yeme içme, giyinme, tedavi ve mesken temini gibi her türlü yaşam imkânının koca tarafından karşılanmasını ifade eder.<sup>88</sup> Kadının zengin

<sup>87</sup> İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/275.

<sup>88</sup> Fahrettin Atar, "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 150; M. Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık, 2020), 94.

olması ve kendi ihtiyaçlarını giderecek mal varlığına sahip olması kocadan nafaka sorumluluğunu düşürmez.<sup>89</sup>

Bakara Sûresinde geçen “...Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur”<sup>90</sup> âyeti kadının nafakasının erkek tarafından sağlanması gerektiğine işaret eder. Başka bir âyet-i kerîmede ise “Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...”<sup>91</sup> buyrulmuş ve erkeklerin kadınlar üzerine hakim durumda olmaları, erkeklerin beden olarak daha güçlü ve kuvvetli olmaları yanında sahip oldukları mallardan harcama yapmalarına bağlanmıştır.<sup>92</sup>

Hz. Peygamber’in hadislerinde de nafakanın erkeğin vazifesi olduğuna vurgu yapılmıştır: “Kadınlar hakkında Allah’tan korkun. Çünkü siz, onları Allah’ın emaneti olarak aldınız ve Allah’ın adını anarak (nikâh kıyıp) kendinize helâl kıldınız. Onların sizin üzerinizde yiyecek ve giyecek hakları vardır.”<sup>93</sup>

Nafaka hakkı aynı zamanda bir kul hakkıdır. Zira nafaka evlilik bağından kaynaklı kadının kocası üzerindeki haklarından biridir.<sup>94</sup> Hak sahibinin haklarının bir kısmından vazgeçmesi mümkündür. Nafaka kadının kocası ile sulh yapmasına elverişli bir yapıya sahiptir. Şahsın kendisi dışında kamuyu ilgilendiren bir tarafı bulunmamaktadır. Bu sebeple nafaka kul hakkının hâkim olduğu bir konudur.

Kadının, kocası tarafından sağlanan nafakanın yetersizliği, kocanın ise yeterli miktarda nafaka sağladığı yönünde iddiada bulunması halinde karşılıklı rıza ile belirli bir miktar üzerinde anlaşma yapmaları mümkündür.<sup>95</sup> Nafakanın nasıl sağlanacağı ve miktarının ne olacağı üzerinde günün ekonomik şartlarını bilen ve bir kadının nafakası belirlenirken nelere ihtiyaç duyacağı üzerinde bilgi sahibi kimselerden de görüş ve öneri alınabilir. Bu görüş ve önerileri dikkate alarak nafaka miktarı üzerinde kadının yaşadığı

<sup>89</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/3; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-ğadir*, 4/341; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’s-şahsiyye*, 231.

<sup>90</sup> el-Bakara 2/233.

<sup>91</sup> en-Nisâ 4/34.

<sup>92</sup> Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, 5/280.

<sup>93</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şahîh* (Beyrut: Dâru’t-Te’sîl, 2013), “Nafakât”, 1- 4; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 56; Tirmizî, “Radâ”, 11; İbn Mâce, “Nikâh”, 3.

<sup>94</sup> Yahya Bilginer, *Mer’î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2023), 69.

<sup>95</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/6.

çevrenin sosyal yapısını da göz önünde bulundurmak<sup>96</sup> suretiyle anlaşılabilir aralarındaki uyumsuzluğu bertaraf edebilirler.

Eşler arasında kurulan sulh akdi ile kadının nafaka hakkı sağlanarak mağdur edilmesinin önüne geçilmiş olur. Ayrıca kocanın da hem hukuki olarak hem de vicdani olarak sorumluluktan kurtulması sağlanır. Zira “*Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır*”<sup>97</sup> âyeti nafaka hususundaki uyumsuzluklar da dâhil olmak üzere eşler arasında meydana gelen her türlü uyumsuzluğun sulh yoluyla çözümlenmesine temel teşkil eden hukukî bir dayanaktır.

#### 5.4. Mesken ile İlgili Uyuşmazlıklarda Sulh

İslâm hukukunun ön gördüğü şekilde kurulan bir evlilik akdinin hukukî neticelerinden biri de kadının hem canı hem de malı hususunda güven içerisinde olabileceği, namus ve iffetini koruyabileceği bir evin tesis edilmesidir.<sup>98</sup> Bu vazife kocaya ait bir sorumluluktur. İslâm hukukçuları mesken temin etmenin kocanın sorumluluğu içerisinde olduğu sonucuna ulaşırken “*İmkân ve varlığınıza uygun olarak oturduğunuz yerde oturtun*”<sup>99</sup> ve “*... ve onlara örf ve adetin gerektirdiği şekilde davranın*”<sup>100</sup> âyetlerine dayanmışlardır. İslâm hukukçuları mesken temin edilmesini yeme, içme, giyim eşyası temini, tedavi giderleri gibi nafaka kapsamında düşünmüşler ve kocanın sorumluluğunda kabul etmişlerdir.<sup>101</sup>

Mesken temini asıl olarak nafaka kapsamında ele alınan konulardan biridir.<sup>102</sup> Ancak biz eşler arası uyumsuzlukların ve huzursuzluğun birçoğunun mesken çerçevesinde olduğundan hareketle ayrı bir başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk. Mesken ile ilgili uyumsuzlukların sulh ile giderilmeye elverişli bir konu olduğunu düşünüyoruz. Zira nafaka kapsamında bulunan mesken hakkı tamamen kul hakkını ilgilendiren, hayatın devam edebilmesi için gereken en tabii ihtiyaçlardan biridir. Bu sebeple kocanın, karısının oturabileceği ve temel ihtiyaçlarını

<sup>96</sup> Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî ibn Rüşd, *Bidâ-yetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk. Muhammed Subhi Hasan Hallâk (Kâ-hire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 3/104.

<sup>97</sup> en-Nisâ 4/128.

<sup>98</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/4.

<sup>99</sup> et-Talâk 65/6-7.

<sup>100</sup> en-Nisâ 4/19.

<sup>101</sup> Kâsânî, *Bedâ'î'u's-ş-šanâ'î*, 4/15; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/6; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 226;

<sup>102</sup> İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/278; Hallâf, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 108.



giderebileceği bir meskeni temin etmesi, evlilikten kaynaklı en önemli sorumluluklardan biridir.<sup>103</sup> Bu sebeptir ki Mâlikî, Hanbelî ve Şâfiî mezhebine mensup hukukçular kadının nafakasının sağlanmaması veya mesken temin edilmemesi durumunda mahkemeye müracaat ederek tefrik talebinde bulunup bulunmayacağı konusunda serbest olduğu görüşünü benimsemişlerdir.<sup>104</sup> Bu durum mesken temininin bir kul hakkı olduğuna ve üzerinde sulh yapılabilecek bir konu olduğuna işaret etmektedir. Buna göre kadın, kocasının hazırladığı evin sosyal çevreye uygun olmadığını, can, mal ve namusunu koruyacak nitelikte olmadığını iddia edebilir. Kadının iddiasını doğrulayacak deliller ortaya koyması durumunda imkânlar dâhilinde kocanın evliliğin gereği olarak evi yeniden tesis etmesi gerekir. Bu uyuşmazlık hali eşlerin sulh yapması ile giderilebilecek bir durumdur. Sulhun gereği olarak evin değiştirilmesi, kadının güven içinde yaşayabileceği bir başka yere taşınması gerekiyorsa kocanın bunu yapması gerekir.

Günümüzde eşler arası uyuşmazlıkların önemli sebeplerinden biri de kocanın başka eşinden olan mümeyyiz çocuklarını ve diğer yakınlarını eşi için tahsis ettiği evde ikamet ettirmesidir. Kocanın başka eşinden olan mümeyyiz çocukları ve diğer yakınlarından biri ile ikamet etmeye eşini zorlama hakkı yoktur.<sup>105</sup> Söz konusu kimselerin kadın için tahsis edilen evde ikamet ettirilmesi kadının iznine bağlıdır. Böyle bir durumda özellikle kadının rızası önem arz eder. Kadın, kocasının yakınları ile beraber ikamet etmeye razı olursa kendi hakkından feragat etmiş olur.<sup>106</sup> Kadının hakkından feragat etmesi kocası ile yapacağı sulh ile de mümkündür. İslâm hukuku açısından kabul edilebilir nitelikte belirli şartlar ileri sürerek bu şartların kocası tarafından sağlanması üzerine bir sulh akdi kurulabilir. Böylece karşılıklı rıza ile uyuşmazlık ortadan kaldırılmış olur.

### 5.5. Hidâne ile İlgili Uyuşmazlıklarda Sulh

Hidâne lügatte “çocuğunu kucağına almak, onu besleyip büyütme, yetiştirmek, bağına basmak ve barındırmak” anlamlarını haizdir.<sup>107</sup>

<sup>103</sup> Yahya Bilginer, “Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası ile İslâm Aile Hukukundaki Bâin Talâk Nafakasının Mukayesesi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 521.

<sup>104</sup> Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fihî'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 3/154; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-Kebîr* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.), 2/518; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/307.

<sup>105</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 110; Bilginer, *Mer'î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka*, 77.

<sup>106</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/8; Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 148.

<sup>107</sup> İbn Manzûr, “hadane”, 13/122-124.

İstilahta ise herhangi bir sebeple evlilik birlikteliğinin sonlandırılması sonrasında çocuğun yetiştirilmesi, bakımının yapılması, terbiye edilmesi, korunması anlamına gelmektedir.<sup>108</sup>

İslâm hukuku, doğumdan itibaren kendi ihtiyaçlarını giderecek seviyeye gelinceye kadar çocuğun beslenmesini, bakım ve temizliğini, yetiştirilip büyütülmesi hakkını anneye vermiştir. Zira henüz kendi ihtiyaçlarını gidermekten aciz olan küçüklerin temizliği, bakımı, yedirilip içirilmesi gibi zor olan ve meşakkat gerektiren hususlar ancak anne şefkati, sevgisi, merhameti, anne sabrı ve becerisi ile yerine getirilebilir.<sup>109</sup>

Boşanma sonrasında çocuğun hidânesinin anneye verilmesi ile ilgili rivâyetler sünnette önemli yer tutar. Bu hususa dayanak teşkil edecek mahiyetteki rivâyetlerden biri şudur. Bir kadın Hz. Peygamber'e; "Ey Allah'ın elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnımı ona yuva, göğsümü pınar, kucağımı da sıcak bir kundak yaptım. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden almak istiyor" diye şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kadına "başkası ile evlenmediğin müddetçe çocuğun üzerinde önce sen hak sahibisin"<sup>110</sup> buyurmuştur.<sup>111</sup>

Hz. Ebû Bekir, hanımını boşayan ve oğlu Asım'ın kimin yanında kalacağı hususunda boşadığı kadınla uyuşmazlığa düşen Hz. Ömer'e; "Annesinin okşaması, kucağına alması ve kokusu, çocuk bakımından senin yanında kalmasından daha hayırlıdır. Sonra çocuk büyüyünce seçimini yapar"<sup>112</sup> demiştir.<sup>113</sup>

Hidâne hususunda üzerinde durulması gereken öncelikli husus çocuğun hak ve menfaatleridir. Çocuğun kimin yanında kalacağı anne ve babanın duygularına dayalı istek ve arzularından daha çok çocuğun menfaatleri ve maslahatı ön planda tutularak belirlenmelidir.<sup>114</sup>

İslâm hukukçuları hidâne hakkının kimde olduğunu tespit ederken çocuğun menfaat ve maslahatını göz önünde bulundurdıkları için hidâne

<sup>108</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/14; Hallâf, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 194; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 406.

<sup>109</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/207; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kâdir*, 7/318; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 5/322; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/592; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, thk. Muhyî Hilâlî Serhan (Bağdat: Matba'atü'l-İrşâd, 1971), 2/381; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü*, 7/719; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 262.

<sup>110</sup> Ebû Dâvûd, "Talâk", 35; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/14.

<sup>111</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/207; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/284.

<sup>112</sup> Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-Âzamî (Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 7/153.

<sup>113</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/207; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/14; Cessâs, *Muhtasari't-Tahâvî*, 5/325; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü*, 7/721; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 406.

<sup>114</sup> Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 411.

sahibinde birtakım şartların olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu şartlar hidâne sahibinin hür, buluğ çağına, akıllı ve çocuğun terbiyesi ile yakından ilgilenebilecek kimse olması, çocuk annesine verilecekse annenin yabancı bir kimse ile evlenmemiş olması, dini ve ahlaki zafiyetlerinin olmaması şeklindedir.<sup>115</sup>

Bununla birlikte hidânenin kadının hakkı mı yoksa sorumluluğu mu olduğu hukukçular arasında tartışılan konulardan biridir. Bu tartışmasının neticesi olarak hidâne anne için bir hak ise anne bu hakkı kullanmaya zorlanamaz. Annenin hakkından feragat etmesi kendi tercihine bağlı olur. Ancak hidâne anne için bir hak olma yanında aynı zamanda bir sorumluluk ise annenin çocuğun bakımı ve büyütülmesi için mecbur kılınması söz konusudur.<sup>116</sup>

Ebû Hanîfe, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel annenin boşama sonrasında çocuğun annesi yanında kalmasını anneye ait bir hak olarak değerlendirmişlerdir. Bu sebeple anne boşama sonrası küçük çocukların bakımını üstlenmesi konusunda zorlanamaz.<sup>117</sup> Anne ile babanın ayrılması sonrasında çocuğun kimin yanında kalacağına dair ihtilaf edilerek çözüm aranan olaylarda Hz. Peygamber annelerin talebini ve hakkını kullanmak istemesini ve annede bulunan şefkat duyguları ve çocuğa bakım konusunda daha becerikli bir yapıya sahip olmasını esas alarak çocuğu annelerine teslim etmiştir.<sup>118</sup>

Bu tür ihtilafların taraflar arasında sulh yapılarak giderilmesinin mümkün olduğu kanaatindeyiz. Zira hidânenin bir hak olduğu tezinden hareketle konunun kişinin hakkı kapsamında olması sebebi ile tarafların sulh yapmasına elverişli bir konu olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür. Buna göre annenin maddi imkânlarının zayıf olduğu veya çocuk ile yeterince ilgilenmesinin mümkün olmadığı ya da annenin Hz. Peygamberin uygulamaları ile kendisine hak olarak tanınan hidâne hakkından feragat etmek istemesi durumlarında tarafların sulh yaparak

<sup>115</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/210; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/15-16; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Kâfî fî fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (b.y.: Dâru'l-Hicr, 1997), 5/112; Cessâs, *Muhtaşaru'l-Tahâvî*, 5/327; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 4/279; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 7/73; Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 195; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 407; İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 2/296.

<sup>116</sup> Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 439.

<sup>117</sup> Şeybânî, *el-Asl*, 10/348; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/14; İbn Kudâme, *el-Kâfî fî fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 5/109; Şirbînî, *Muğni'l-muhtac*, 3/592; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik ve haşiyetü's-Şelebî* (Mısır: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1314/1896), 3/47; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 10/47; Hallâf, *Ahkâmü'l-ahvâlî's-Şahsiyye*, 194.

<sup>118</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/14.

uyuşmazlığı gidermesi mümkündür. Bunun yanında babanın istediği zaman çocukları ile görüşebilmesi, bakım, terbiye ve eğitimleriyle yakından ilgilenebilmesi karşılığında hidânenin annede kalması üzerine de sulh yapılabilir.

Hidâne çerçevesinde yapılması hukuken mümkün olan durum bu örnekle sınırlı değildir. Bilindiği gibi boşama yetkisi temelde erkeğe ait olan bir haktır.<sup>119</sup> Hâkime müracaat ile tefriki gerektirecek bir durum söz konusu olmadıkça veya koca tarafından kadına boşama yetkisi verilmedikçe kadının talak yetkisine sahip olması söz konusu değildir. Bununla birlikte kadın kocası ile evliliği devam ettiremeyeceği şiddetli geçimsizlik gibi bir durum meydana geldiğinde mülkiyeti kendisine ait olan herhangi bir mal varlığını veya bir menfaati kocasına vermeyi taahhüt ederek ya da kocası üzerinde olan bir haktan vazgeçerek kocasının kendisini boşamasını talep edebilir.<sup>120</sup> Fıkıhta buna muhâlea veya hul<sup>6</sup> ismi verilir.

Eşlerin birbirinden ayrılması halinde hidâne hakkına sahip olan annedir. Boşama gerçekleştiği andan itibaren bakıma muhtaç olan çocuklar kendi ihtiyaçlarını giderecek seviyeye gelinceye kadar annenin himayesinde kalırlar.<sup>121</sup> Ancak evlilik birlikteliğinin devam ettiği süreçte nafaka sorumluluğu babaya ait bir sorumluluktur. Boşama sonrası annelerinin yanında kalan çocukların eğitim, temizlik, giyim kuşam, yeme içme ve sağlık giderlerini kapsayan hidâne masrafları öncelikle çocuğun kendi malından karşılanır. Ancak çocukların böyle bir malı yoksa anne yanında kalsa bile nafakaları baba tarafından sağlanmalıdır.<sup>122</sup>

Muhâlea ile eşinden ayrılmayı talep eden kadın ayrılık gerçekleştikten sonra çocuğun nafakasının kendisi tarafından karşılanması karşılığında muhâlea talep edebilir. Burada boşama muhâlea ile gerçekleşmiş olsa da içerisinde sulh akdi olan bir işlem olur. Kadının, ayrılıktan sonra kocasının sağlması gereken nafakayı kendisi üstlenmek suretiyle yaptığı boşama talebi hukuken geçerlidir. Osmanlı aile hukuku uygulamalarında da bunun örneğini görmek mümkündür.<sup>123</sup>

### 5.6. Ayrılık Sonrası Mal Paylaşımı Uyuşmazlıklarında Sulh

Eşler arasında meydana gelen ayrılığın beraberinde getirdiği uyuşmazlıklardan birisi de evde bulunan eşyaların ve mal varlığının paylaşımı noktasındadır.

<sup>119</sup> el-Bakara 2/237.

<sup>120</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/156.

<sup>121</sup> Merginânî, *el-Hidâye*, 2/37; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 406; Hallâf, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 194.

<sup>122</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/197; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 386; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 265.

<sup>123</sup> Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 132.

İslâm hukuku kurulan bir aile yuvasının günlük hayatta kullanacakları her türlü eşyanın teminini, kadının ve çocukların giyim kuşam, yeme, içme, sağlık harcamalarını, çocukların eğitim masraflarının tamamını ve ailenin güven içerisinde olacakları mesken teminini kocanın sorumluluğuna vermiştir.<sup>124</sup> Kadının ister kocasından aldığı mehirle isterse de kendi mal varlığıyla mesken ve mesken içerisinde hayatın rutin işleyişine katkı sunmak amacıyla alınacak eşyaların temininde bir sorumluluğu yoktur.<sup>125</sup> Bununla beraber ev içinde bulunan bütün eşyaların koca tarafından temin edildiğini söylemek de mümkün değildir. Zira evlilik için hazırlık yapıldığı süreçte kadın veya kadının ailesi tarafından hazırlanan ve çeyiz adı verilen bazı eşyalar erkeğin hazırladığı eve yerleştirilmektedir. Ayrıca aile hayatının devam ettiği süreçte kadının bizzat kendi mal varlığı ile aldığı eşyalar bulunmakta, kocasının aldığı bazı eşyaların alımında kadın tarafından maddi katkı sağlanmakta hatta eş ve dostlar tarafından yeni kurulan aile yuvasına hediye olarak birtakım eşyalar getirilebilmektedir.

İslâm aile hukuku zorunluluk gerektiren bir durum olmadıkça aile yuvasının yıkılmasını, bölünüp parçalanmasını, aile sevgisine ve merhametine muhtaç durumda olan çocukların mağdur edilmesini asla hoş karşılamaz. Bununla beraber evlilik hayatının devam ettirilemeyeceğinin anlaşılması halinde eşlerin daha da fazla zarar görmemesi ve istemedikleri bir evliliğe mecbur edilmemesi için evlilik birlikteliğinin sonlandırılması imkânı tanımıştır. Ancak evlilik birlikteliğinin sonlandırılması her iki taraf açısından rahatlatıcı bir yol iken eşya paylaşımı gibi uyuşmazlıklar ile zorlaştırılmamalıdır. Bu durum iyilikle tutmak ya da iyilikle salıvermek<sup>126</sup> prensibine daha da uygun gözükmektedir.

İslâm hukuku mesken ve günlük yaşamda gerekli ev eşyalarının temini kocaya ait bir sorumluluk, kadın için ise bir haktır.<sup>127</sup> Bununla birlikte günümüz şartları içerisinde bu durum karmaşık bir hal almıştır. Zira bazı yörelerimizde yeni bir aile yuvası kurulurken kadın tarafından alınan maddi değere sahip eşyalar çeyiz olarak getirilmektedir. Hatta bazı bölgelerde ev için gerekli eşyaların tamamının kadının ailesi tarafından temin edildiği görülmektedir.<sup>128</sup> Bunun ötesinde çalışan kadınların evlilik sürecinde

<sup>124</sup> İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/320; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 226; Muhammed Zeyd İbyânî, *Muhtasarü şerhi'l-ahvâlü's-şahsiyye* (Mısır: Matba'atü'l-Vâiz, t.y.), 1/123; Mervân Kadûmî, "Cehâzü'l-mer'eti fî dav'i's-şer'iati ve kânûni'l-ahvali's-şahsiyye", *Mecelletü Câmî'ati'n-Necâh li'l-Ebhâs* 19/1 (2005), 135.

<sup>125</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 101; Ebû Mâlik Kemâl b. Seyyid Sâlim, *Sahihu fikhü's-sünne ve edilletühü* (Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2003), 3/177.

<sup>126</sup> el-Bakara 2/231.

<sup>127</sup> Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/4; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/559; İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, 2/559.

<sup>128</sup> Üzeyir Köse, "İslam Aile Hukuku Açısından Çeyiz", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Aralık 2019), 105.

alınan eşyalara önemli maddi katkılarının olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu durumda evlilik birlikteliğinin sonlandırılması halinde eşyaların kime ait olduğu hususu önemli bir uyuşmazlık sorunu haline gelebilmektedir. Evlilik, tatlılık ve gönül hoşnutluğu ile veya tefrik gibi kazâî bir hüküm ile bitirildiği halde eşyaların paylaşımı noktasında böyle bir ihtilaf olursa genel itibariyle İslâm hukukunca benimsenen ilke şudur: İddiasını ispat eden taraf eşyanın sahibi olarak kabul edilir. Her iki tarafın delil ibraz etmesi ve delillerden birini diğerine tercih edecek bir karine bulunmadığı durumda ise zahir olanın aksini ispat eden kişi lehine hüküm verilir. Zahir olandan kasıt ailenin yaşadığı toplumda eşyanın kime ait olduğuna dair kabul gören örf ve insanların çoğunluğu tarafından benimsenen uygulamalardır.<sup>129</sup>

Buna göre erkeğin kullanmasına elverişli olan elbiseler, mesleğini icra için kullandığı üretim araçları, silah gibi eşyalar insanların yaygın olarak benimsediği uygulamalar çerçevesinde kocaya ait olur.<sup>130</sup> Böyle bir durumda taraflardan her biri eşyanın kendisine ait olduğuna dair delil ibraz etmeleri halinde zahir olanın aksini iddia eden kadının delili daha kuvvetli kabul edilerek eşyalar kadına verilir.<sup>131</sup> Örfte göre kadınlara ait olan eşyaların kadına, erkeğe ait olan eşyaların erkeğe verilmesi söz konusu olmakla beraber,<sup>132</sup> zahir durumun aksine bir delil ibraz edilirse delil ibraz edenin lehine hüküm vermek genel prensiptir. Delil sunulmadığı durumlarda ise eşyanın kendisine ait olduğunu iddia eden kimseye yemin teklif edilir. Yeminden nükül edilmesi halinde eşya diğer tarafın kabul edilir.<sup>133</sup>

Eşyanın hem kadına hem de erkeğe ait olma ihtimali varsa ve taraflardan biri eşyanın kendisine ait olduğu yönünde bir delil ortaya koyamazsa bu durumda eşyanın kime verileceği yönünde hukukçuların ihtilafı vardır. İmam Ebû Hanîfe hem kadına hem de erkeğe ait olma ihtimali olan eşyaların, evin zilyetliğinin kocaya ait olması sebebiyle kocaya ait olacağını söyler.<sup>134</sup> Hanefîlerden İmam Ebû Yûsuf ise evlilik yapılırken kadının baba evinden kocası evine götürdüğü çeyiz kapsamında değerlendirilebilecek eşyaların boşama sonrasında da kadına verilmesi gerektiği görüşündedir. Bu görüşünü İslâm'ın hâkim olduğu yerlerde yaygınlık kazanan kadının koca evine çeyizle gitmesi uygulamasına dayandırmıştır.<sup>135</sup>

Hanefîlerden İmam Züfer ile İmam Mâlik ve İmam Şâfi'nin iki görüşünden birine göre boşama sonrasında mevcut olan ev eşyalarının

<sup>129</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/213.

<sup>130</sup> Şeybânî, *el-Asl*, 10/354.

<sup>131</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 103; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 230.

<sup>132</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/213; Şeybânî, *el-Asl*, 10/354.

<sup>133</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 103.

<sup>134</sup> Şeybânî, *el-Asl*, 10/354; Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî*, 5/355; Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 104; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 231.

<sup>135</sup> Hallâf, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 103.

erkek ve kadın arasında eşit bir şekilde paylaşılması gerekir. Bu hukukçular evlilik süresince evin her iki tarafın zilyetliğinde olduğunu kabul etmişlerdir. Bu sebeple bir aile olarak kullandıkları ev eşyaları üzerinde eşit hakka sahiptirler. Ancak eşyaların kime ait olduğu belli olan durumlar bundan istisna edilmiştir.<sup>136</sup>

Eşlerin hangi sebeple ve hangi yolla olursa olsun birbirinden ayrılmasından sonra ev içerisinde bulunan ve ailenin istifade etmesi üzere kullanılan eşyaların kime ait olduğunun bilinmesi halinde başka bir yola başvurulmaksızın sahibine teslim edilmesinin adalet ve vicdani ilkelere daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Böylece taraflardan biri diğerinin hakkına tecavüz etmeksizin hakkaniyet çerçevesinde eşyaların teslimi gerçekleşmiş olur.

Bununla beraber eşyanın kime ait olduğunun bilinmemesi ve eşlerden birinin iddiasını ispat edecek bir delile sahip olmaması halinde uyuşmazlığın sulh ile giderilmesi mümkündür. Zira buradaki eşyalar üzerinde hak sahibi olanlar evlilik birlikteliğini sonlandıran eşlerdir. Eşyanın kime ait olduğunu hesaba katmaksızın bütün eşyaların eşit bir şekilde paylaşılması üzerine sulh yapabilecekleri gibi, kime ait olduğu belli olan eşyaların hak sahibine tesliminden sonra geriye kalan eşyalar üzerinde de eşit bir şekilde paylaşım yapmak suretiyle sulh akdi yapabilirler.

Bankada açılan hesap içerisindeki maddi değeri olan parasal varlıklar ile herhangi bir amaç ile elde biriktirilen para, altın, gümüş ve döviz cinsi mal varlıkları da kadının iş hayatına atıldığı ve birikime katkı sağladığı günümüzde önem arz etmektedir. Zira yapılan birikimler çoğu zaman aynı hesap üzerinde toplanmakta, evliliğin herhangi bir sebeple yıkılabileceği durumu hesaba alınmamaktadır. Böyle bir durumda evlilik birlikteliğinin sonlandırılması halinde birikimlerde kimin ne kadar katkı sağladığı bilinirse paylaşımın buna göre yapılması ve her hak sahibine hakkının verilmesi hakkaniyete daha uygundur. Ancak kimin ne kadar katkı sağladığını bilmek mümkün değilse bu durumda tarafların sulh yaparak anlaşmaları mümkündür. Yapılan sulh akdi eşit paylaşım şeklinde olabileceği gibi tarafların hak ve adaleti gözeterek yapacakları farklı oranlarda bir taksimat şeklinde de olabilir.

Burada önemli olduğunu düşündüğümüz şu hususa da işaret etmek istiyoruz. Daha önce temas edildiği gibi boşama yetkisi kocada olmakla beraber kadın herhangi bir mal varlığını kocasına vermek suretiyle ya da kocası üzerinde bulunan herhangi bir hakkından vazgeçerek muhâlea yoluyla boşanmayı talep edebilir. Kocasını da kabul ederse ev içerisinde

<sup>136</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, 5/214; Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî es-Sah-nûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Mısır: Dâru's-Seâdet, 1905), 2/266; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 230.

bulunan eşyaların ya da hesapta biriktirilen nakdi birikimlerin bir kısmından veya tamamından vazgeçmek suretiyle de kocasının kendisini boşamasını talep edebileceğini düşünüyoruz. Zira bu talebin, kocası üzerindeki mehri müeccel alacağından farklı bir yönünün olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre kadın, kocası ile ev eşyalarının ya da nakdi birikimin bir kısmından veya tamamından vazgeçerek herhangi bir eşya ya da nakdi birikim almamak üzere kocası ile sulh akdi yapması mümkündür.

### **Sonuç**

Sulh, insanlar arasında meydana gelen uyuşmazlıkları ortadan kaldıran, tartışma, niza ve çekişmeleri sonlandıran önemli bir alternatif çözüm yoludur. Toplumda huzur ve güven ortamını tesis eden, karşılıklı rıza ile hasımlar arasındaki uyuşmazlığı gideren temel hukuk araçlarındandır. Sulh, tarihin hemen hemen her döneminde insanların adli mercilere gitmeden aralarındaki ihtilaf ve çekişmeleri ortadan kaldırmak için kullandığı bir yöntem olmuştur. İslâm'ın tebliğinden sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları gidermek için kullanılan çözüm yollarından biri de sulh akdi olmuş, ihtilaf ve çekişmeler Kur'an ve sünnet çerçevesinde sulh ile giderilmeye çalışılmıştır.

Eşler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesinde sulhun rolünü konu edinen bu çalışmayla, huzurlu ve güvenli bir toplumun oluşması amacıyla yönelik olarak sulh akdinin ihtilaf ve çekişmeleri gidermede önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zira İslâm tarihinin başlangıcından günümüze kadar Müslümanlar, toplum huzurunu sağlamak adına sulh yöntemine müracaat etmişler, insanlar arası husumetin birçoğunu yargıya intikal etmeden sulh akdi ile çözümlenmişlerdir.

Zamanımızda uyuşmazlıkların sulh ile çözümünün önemi her geçen gün daha da iyi anlaşılmakta, bu çerçevede adli mercilere intikal eden davaların yargı yolundan önce sulh ile çözüme kavuşturulması yönünde düzenlemeler yapılmaktadır. Çalışmamız içerisinde yer veremediğimiz arabuluculuk, ombudsmanlık ve müzakere müesseselerinin kurulmasını, hatta uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne katkı sunacak danışmanlar görevlendirilmesini bu amaca matuf çalışmalar olarak kabul etmek mümkündür.

Yapılan araştırmalar, birçok alanda meydana gelen uyuşmazlıkların sulh akdi ile çözüme kavuşturulduğunu göstermektedir. Araştırma çerçevesinde verilen örnekler eşler arası uyuşmazlıkların birçoğunun sulh ile giderilebileceğine işaret etmektedir. Sulhun eşler arası uyuşmazlıkları gidermede bir metot olarak kullanılmamasının çözüme kavuşturma imkânı bulunan problemlerin çözümsüz bırakılmasına sebep olacağı anlaşılmaktadır.



İslâm hukukunun belirlediği kendine özgü şartları ve sınırları dâhilinde eşler arası uyuşmazlıkların giderilmesine yönelik olarak sulh akdine işlerlik kazandırılmasının önünde hukuki açıdan bir engel bulunmamaktadır. Eşler arasında vaki olan uyuşmazlıkların birçoğunun tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilecekleri ve sulh akdi yapmalarına müsait konulardan olduğu görülmektedir. Söz gelimi nişanın bozulması halinde verilerin hediyeleşiminin geri alınması böyledir. Nişanlı bayan ve erkeğin kendi kusurları olmaksızın nişanın bozulması durumunda uğramış oldukları maddi ve manevi zararları sulh ile telafi edebileceği, mağdur durumda olanın zararını sulh yoluyla hakkaniyete uygun olarak karşı taraftan talep edebileceği görülmektedir.

Yapılan çalışmada evlilik birlikteliğinin devam ettiği süreçte eşler arasında nafaka hususunda vaki olan uyuşmazlıkların sulh akdi ile giderilebilecek durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma içerisinde yer verilmeyip ayrı bir çalışma konusu olduğunu düşündüğümüz ayrılık sonrası kadın lehine hükme bağlanan yoksulluk nafakasının da sulh ile neticeye bağlanabileceği ortaya çıkmaktadır. Zira günümüzde yoksulluk nafakasının süresiz olarak hükme bağlanması halinde özellikle erkeğin maddi ve manevi olarak zarar göreceği ve bundan muzdarip olacağı ortadadır. Diğer yandan sadece erkek bundan muzdarip olmamakta, boşandıktan sonra bile kadının erkeğe olan ekonomik bağımlılığı devam etmektedir. Oysa sulh yoluyla nafakadan kaynaklanan uyuşmazlıklar anlaşma ile sonuçlanıp her iki taraf da makul bir çözüme kavuşturulabilir.

Toplumun en küçük yapı taşı olan ve sağlam bir toplumun oluşmasında hayati öneme sahip olan aile kurumu her toplum için kıymetli bir hazinedir. Bu kurum içerisinde meydana gelen uyuşmazlıkların sulh ile giderilmesi İslâm hukukunun ruhuna da uygun düşmektedir. Bu sebeptendir ki sulh akdinin aile kurumu kapsamında da işlevsel hale getirilmesi ve konu ile ilgili daha geniş çalışmalar yapılması önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular çerçevesinde eşler arası uyuşmazlıkların giderilmesi adına yapılan çalışmaların İslâm hukukunun değerlendirmelerinden de istifade edilerek hazırlanmasının önem arz ettiği kanaati oluşmuştur. Zira halkı Müslüman olan bir toplumun ailevi sorunlarına günümüzün bilimsel çalışmalarının verileri ışığında hazırlanan çözüm önerilerinin yetersiz kalacağını ifade etmek mümkündür. Çalışma esnasında İslâm hukukunun konuya bakış açısının ve çözüm önerisi olarak sunduğu sulh yönteminin eşler arası uyuşmazlıkların giderilmesinde önemli bir katkı sağlayacağı anlaşılmıştır.

## Kaynakça

- Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-Kâfi fî fikhi'l-Medine el-Mâlikî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2002.
- Abdunnûr, Mahmûd Mahcûb. *es-Sulhü ve eseruhü fî inhâi'l-husûmeti fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Kâhire: Câmîatü Kahire Külliyyeti Dâru'l-Ulûm Kısmi Şeriatî'l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1980.
- Acar, H. İbrahim. “Nişan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/152-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ali Haydar Efendi. *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Altındeğir, Sabiha. “17. Yüzyılda Trabzon'da Hukuki Arabuluculuk ve Uzlaşma (Es-Sulhu Seyyidü'l-Ahkâm/Sulh En İyi Hükümdür)”. *History Studies* 13/5 (Ekim 2021), 1425-1451.
- Apaydın, H. Yunus. “İbrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/263-266. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Atar, Fahrettin. “Nafaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Atar, Fahrettin. “Sulh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/481-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Aydın, Mehmet Akif. *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1990.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Bilginer, Yahya. “Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası ile İslâm Aile Hukukundaki Bâin Talâk Nafakasının Mukayesesi”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 505-528.
- Bilginer, Yahya. *Mer'î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2023.
- Boynukalın, Ertuğrul. *İslâm Hukukunda Sulh*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cûfî. *el-Câmi'u ş-şâhih*. thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Tekniyetü'l-Mâ'lûmât. 10 Cilt. Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 2012.
- Buhûfî, Mansûr b. Yunus b. İdris. *Keşşâfu'l-kinâ' an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasarî'l-Tahâvî*. thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed. 8 Cilt. Medine-i Münevvere: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1984.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale ş-Şerhi'l-Kebîr*. b.y.: Dâru lhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- Dirik, Mehmet. “İslâm Hukuku Açısından Nişanı Bozma Tazminatı”. *Mizânu'l-Hak: İslâmî İlimler Dergisi* 13 (Aralık 2021), 107-137.

Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *es-Sünen*. thk. Merkezû'l-Buhûsi ve Tekniyetü'l-Mâ'lûmât. 8 Cilt. Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 2015.

Ebü Zehrâ, Muhammed. *el-Ahvâlû's-şahsiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-'Arabiyye, 3. Basım, 1957.

Ebü'l-Meâlî, Burhâneddin Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nûmânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2004.

Ellek, Hasan. "İslâm Hukukunda Malla İlgili Sulh Anlaşması". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2013), 187-223.

Ellek, Hasan. "Kur'an ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümü". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2013), 91-112.

Ellek, Hasan. *İslâm Hukukunda Mali Konularla İlgili Sulh Anlaşması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2010.

Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Meccüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhtt*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2005.

Hallâf, Abdülvehhâb. *Ahkâmu'l-ahvâli's-şahsiyye*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990.

Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Mâlikî. *Şerhu Muhtasari'l-Halil*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, ts.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-epsâr*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1994.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984.

İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu Fethu'l-kadîr 'ale'l-Hidâye şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Kâfi fi fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hicr, 1997.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el Makdisî. *el-Muğni şerhu Muhtasari'l-Hirakî*. thk. Abdullh ibn Abdulmuhsin et-Türkî - Abdulfettah Muhammed el-Hulvî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1985.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğni*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulvî. 7 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Merkezû'l-Buhûsi ve Tekniyetü'l-Mâ'lûmât. 4 Cilt. Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 2014.

İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mukerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 4. Basım, ts.

İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dımaşkî. *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1997.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. thk. Muhammed Subhi Hasan Hallâk Kâhire: Mektebetü ibn Teymiyye, 1994.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 Cilt. Kâhire: Metebetü'l-Hancı, 3. Basım, 1994.

İbyânî, Muḥammed Zeyd. *Muḥtasaru şerhi'l-ahvâli's-şahsiyye*, Mısır: Matba'atü'l-Vâiz, ts.

Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 3. Basım, 2019.

Kâsânî, Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.

Köse, Üzeyir. "İslâm Âile Hukûku Açısından Çeyiz". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Aralık 2019), 98-111.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'l-kâdî*. thk. Muhyî Hilâlî Serhan. 2. Cilt. Bağdat: Matba'atü'l-İrşâd, 1971.

Merğînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.

Mervân Kadûmî, "Cehâzü'l-mer'eti fi dav'i's-şerîati ve kânûnî'l-ahvali's-şahsiyye". *Mecelletü Câmî'ati'n-Necâh li'l-Ebhâs* 19/1 (2005), 121-158.

Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

*Mevsûatü'l-fikhi'l-İslâmî*. 48 Cilt. Kahire: Vizeratü'l-Evkâfi ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye. 1997.

Mevvâk, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Abderî el-Girnâfî. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ Muhtasari'l-Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1994.

Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünen-i Nesâî*. nşr. Mektebetü Tahkîki't-Türâsî'l-İslâmî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1991.

Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Kitâbu'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li's-Şirâzi*. thk. Muhammed Necib el-Mutîf. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.

Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravdatu't-tâlibîn*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd – Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb, 2003.

Râfi'î, Sâlim b. Abdülğânî. *Ahkâmu ahvâli's-şahsiyye li'l-müslimîne fi'l-garb*. Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2002.

Râzî, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1981.

Ruaynî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb. *Mevâhibu'l-celîl li-şerhi'l-Muhtasari'l-Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

Sahnûn, Ebü Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Mısır: Dâru's-Seâdet, 1905.

San'ânî, Abdürrezzâk. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-Âzamî. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 16. Basım, ts.

Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-Fukuha*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, ts.

Seyyid Sâlim. *Sahîhu fikhü's-sünne ve edilletühü*. 4 Cilt. Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2003.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. 12 Cilt. Katar: Dâru İbn Hazm, 2012.

Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmam eş-Şafî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. nşr. Muhammed Halil Aytenî. Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1997.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Mârûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 3. Basım 1998.

Yaylalı, Davut. *İslâm Hukukunda Sulh*. İstanbul: Taştan Matbaası, 1993.

Zeydan, Abdulkarim. *el-Medhal*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 16. Basım, 1999.

Zeylâî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik ve haşiyetü's-Şelebî*. 6 Cilt. Mısır: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1314/1896.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1985.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Vecîz fi'l-fikhî'l-İslâmî*. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 2006.

